

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา สถาบันทักษิณคดีศึกษา แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกคือส่วนของแนวคิดและทฤษฎี ส่วนที่สองคือส่วนของงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎี

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา สถาบันทักษิณคดีศึกษา ประกอบด้วย แนวคิดทางคติชนวิทยา แนวคิดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ทฤษฎีพิพิธภัณฑ์สถานวิทยา (Museology) ทฤษฎีการพิพิธภัณฑ์ (Museography) และทฤษฎีการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์

2.1.1 แนวคิดทางคติชนวิทยา

ก่อนที่จะเกิดพิพิธภัณฑ์ทางคติชนวิทยาขึ้นในประเทศไทย องค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวทางคติชนมักเป็นระเบียบวิธีการของชาวตะวันตก ในการศึกษาทางคติชนวิทยาอย่างจริงจัง มีกระบวนการศึกษาข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลนั้น คือ การรวมนิทานของ Wilhelm และ Jacob ชนิษฐา จิตชินะกุล กล่าวว่า “งานบุกเบิกทางคติชนวิทยา คือ การรวมนิทานของพี่น้องตระกูลกริมม์ โดย Wilhelm และ Jacob ซึ่งสองพี่น้องนี้มักจะได้รับการกล่าวขานว่าเป็นบิดาของคติชนวิทยา ด้วยมีวิธีการศึกษาอย่างเป็นระบบและนำข้อมูลมาวิเคราะห์แยกประเภท”¹ กุหลาบ มัลลิกะมาส เป็นผู้ที่สนใจศึกษาเรื่องราววิถีชีวิตชาวบ้านและด้านภาษาศาสตร์ได้ให้ความหมายคติชนไว้ว่า “คติชนวิทยา หรือ คติชาวบ้าน คือ แนวดำเนินชีวิตประจำวันของ

¹ ชนิษฐา จิตชินะกุล, คติชนวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2545), น.1.

ชาวบ้านที่กระทำอยู่ทั่วไปและได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมา”² องค์ความรู้ด้านคติชนวิทยาเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยประมาณ 30 กว่าปี ผู้นำทางความคิดช่วงนั้น คือ กิ่งแก้ว อัตถากร ซึ่งได้รับการศึกษาทางด้านคติชนวิทยาจากสหรัฐอเมริกา ท่านสรุปความหมายไว้ว่า “คติชนวิทยาเป็นวิชาที่ว่าด้วยการศึกษาคติชนหรือผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน และผลผลิตนี้จะเป็นมรดกที่ได้มีการสืบทอดต่อ ๆ กันมา ทั้งภายในกลุ่มชนเดียวกันและแพร่กระจายไปสู่ชนต่างกลุ่ม”³ ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ กล่าวถึงความหมายของ Folklore ไว้ว่า “คติชาวบ้านเป็นศัพท์ทางวิชาการแปลมาจาก Folklore ในภาษาอังกฤษ นักวิชาการไทยแปลคำ Folklore ไว้หลายรูปแบบด้วยกัน เช่น คติชาวบ้าน คติชนวิทยา คติชนชาวบ้านและวัฒนธรรมพื้นบ้าน”⁴ ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ อ้างถึง ความหมายที่วิลเลียม ทอมส์ (William Thoms) นักวิชาการชาวอังกฤษได้คิดบัญญัติศัพท์ Folklore ขึ้นมาใช้ในภาษาอังกฤษไว้ว่า “วิลเลียม ทอมส์ เป็นผู้บัญญัติศัพท์ ‘Folklore’ ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2389 นักวิชาการจำนวนมากก็พยายามให้คำจำกัดความและความหมายของคำนี้ คติชาวบ้านแยกออกได้เป็น 2 คำ คือ คติ (lore) และชาวบ้าน (folk)”⁵ นอกจากนั้นความหมายของ folklore นำเสนอต่อสาธารณะโดยวิลเลียม ทอมส์ ให้ความหมายของ folklore ไว้ว่า “the lore of the people”⁶

ส่วนนักวิชาการที่ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ อ้างถึงอีกสองท่านซึ่งได้ให้คำจำกัดความของ folklore ไว้ค่อนข้างน่าสนใจและถือว่าเป็นผู้มีบทบาทต่อวงการศึกษาในสาขาวิชานี้ คือ แมคเอ็ดเวิร์ด ลีช (McEdward Leach) และชาร์ลส์ ฟรานซิส พอตเตอร์ (Charles Francis Potter) สรุปความว่า แมคเอ็ดเวิร์ด ลีช ให้คำจำกัดความคติชาวบ้านว่า คติชาวบ้านเป็นศัพท์ทั่วไป ซึ่งหมายถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ นิทาน การทำพิธีทางไสยศาสตร์ สุภาษิต เพลง ฯลฯ เป็นความรู้ของชาวบ้านกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งรู้เรื่องเหมือน ๆ กัน และได้สะสม

² กุหลาบ มัลลิกะมาส, คติชนวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518), น.1.

³ กิ่งแก้ว อัตถากร, คติชนวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2520), น.2.

⁴ ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529), น. 1.

⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 2.

เพิ่มพูนสืบต่อ ๆ กันมา ชาร์ลส์ ฟรานซิส พอตเตอร์ อธิบายความหมายของคติชาวบ้านตาม ทฤษฎีวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมในแง่มานุษยวิทยา โดยถือว่าคติชาวบ้านเป็นส่วนที่ยังคง หลงเหลืออยู่จากอารยธรรมนั้น จึงให้คำจำกัดความว่า คติชาวบ้าน ว่าเป็นซากที่ยังมีชีวิตและไม่ ยอมสูญสลายไป⁷

ดังนั้นเมื่อประมวลแนวคิดและการศึกษาด้านคติชนสามารถสรุปได้ดังนี้

คติชนวิทยา คติชาวบ้าน คติชนชาวบ้าน และวัฒนธรรมพื้นบ้าน ตรงกับคำ

ภาษาอังกฤษว่า Folklore หมายถึง วิถีชีวิตของชาวบ้าน ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ นิทาน การทำพิธีทางไสยศาสตร์ สุภาษิต เพลง ฯลฯ เป็นความรู้ของชาวบ้านกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และ มีการสะสมสืบต่อกันมา คติชนวิทยาเป็นเครื่องแสดงระดับวัฒนธรรมที่บอกลักษณะสภาพชีวิต และสังคมของคนในถิ่นต่าง ๆ

การศึกษาคติชนวิทยาเป็นการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรม วิถีชีวิตพื้นบ้านที่ได้รับการ ถ่ายทอดจากการบอกเล่า ซึ่งข้อมูลทางวัฒนธรรมเหล่านี้จะเป็นเครื่องมือที่ช่วยสะท้อนวัฒนธรรม และเข้าใจวัฒนธรรมของกลุ่มชนทั้งระบบ การศึกษาคติชนในระยะแรกเป็นการศึกษา ศิลปะและวัฒนธรรมของชาวบ้านในหมู่บ้านหรือในสังคม

นับแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา คติชนวิทยาก็เป็นศาสตร์ที่เจริญขึ้นในชาติ ตะวันตก จากการเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมและเริ่มหันมาสนใจการ ถ่ายทอดวัฒนธรรมโดยการบอกเล่า ผลงานที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นงานบุกเบิกทางคติชนวิทยา คือ การรวมนิทานของพี่น้องตระกูลกริมม์ ที่มีวิธีการศึกษาอย่างเป็นระบบและนำข้อมูลมา วิเคราะห์แยกประเภท ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของคติชนวิทยา⁸

การศึกษาคติชนวิทยาเริ่มแพร่หลายในประเทศไทยตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา มีการบัญญัติคำมาใช้แทนคำว่า Folklore ไม่ว่าจะ เป็น คติชาวบ้าน คติชนวิทยา วัฒนธรรม พื้นบ้าน เป็นต้น⁹

ลักษณะของคติชนวิทยา คือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา ไม่ทราบแหล่งข้อมูลหรือ ที่มาของข้อมูลอย่างเด่นชัด เป็นการถ่ายทอดหรือสืบทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ เป็นแนวทางในการ

⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 3-4.

⁸ ขนิษฐา จิตชินะกุล, คติชนวิทยา, น.1.

⁹ เรื่องเดียวกัน, น.4-5 และ 12-14.

ดำเนินชีวิตที่ได้มีการสืบทอดต่อ ๆ กันมาหลายช่วงอายุคน¹⁰ วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงแตกต่างกันและมีพัฒนาต่อเนื่องกันไป ประกอบกับการประสมประสานกับวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องผูกพัน เป็นวิทยาการที่เป็นทั้งประวัติศาสตร์และวิทยาศาสตร์

คติชนวิทยาเป็นวิชาที่เกี่ยวกับวิถีทางในการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนการเล่นเพลงพื้นบ้านต่าง ๆ ที่ได้รับการสืบทอดมาเป็นเวลานาน ซึ่งทำให้เห็นสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของสังคมนั้น ๆ ได้อย่างชัดเจน และคติชนวิทยายังมีส่วนสัมพันธ์กับศาสตร์แขนงอื่น ๆ ที่ศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตของผู้คน เช่น สังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิทยา ประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ศิลปกรรมศาสตร์ ฯลฯ ด้วยเหตุที่วัฒนธรรมพื้นบ้านหรือ คติชาวบ้าน มีลักษณะเป็นวิทยาการ จึงเรียกอีกอย่างว่า คติชนวิทยา

คติชนวิทยา แบ่งออกได้เป็นประเภทต่าง ๆ ตามลักษณะข้อมูลและวิธีการถ่ายทอด ได้แก่ ประเภทมุขปาฐะ ประเภทอมมุขปาฐะ และประเภทมุขปาฐะ-อมมุขปาฐะ หรือประเภทผสม¹¹

คติชนวิทยาในภาคใต้ เริ่มต้นตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา โดยการศึกษาของ ศาสตราจารย์สุธิวศ์ พงศ์ไพบุลย์ ที่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งมุขปาฐะ เอกสารลายลักษณ์อักษร ที่มีในแต่ละท้องถิ่นในจังหวัดต่าง ๆ ของภาคใต้ ซึ่งเป็นการเห็นถึงความสำคัญของมรดกทาง วัฒนธรรมที่มีการตกทอดจากอดีต-ปัจจุบัน เป็นองค์ความรู้ที่ลุ่มลึกและหลากหลายที่พบจากการ ได้ศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทหนังสือชุด (สมุดไทย) ซึ่งเป็นสิ่งที่บันทึกความรู้อัน เนื่องมาจากวิถีชีวิตของผู้คน ทั้งด้านภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติ ประวัติศาสตร์โบราณคดีของ ชุมชน พัฒนาการและวัฒนธรรมการใช้ถ้อยคำ เทคโนโลยีพื้นบ้าน ตลอดจนกลไกและพลังคติชน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ต่อการทำนุบำรุงวัฒนธรรมพื้นบ้านหรือคติชาวบ้าน และผู้สนใจเป็นสำคัญ โดยใช้วัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งหมายถึงคติชาวบ้าน หรือคติชนวิทยานั้นเอง

2.1.2 แนวคิดเรื่องพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่น

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นที่มีนักวิชาการได้ศึกษาและ แสดงความคิดเห็นไว้ ประมวลแนวคิดและประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นได้ดังนี้

¹⁰ สุธิวศ์ พงศ์ไพบุลย์, วัฒนธรรมพื้นบ้านแนวปฏิบัติภาคใต้, (กรุงเทพมหานคร : กรุงสยามการพิมพ์, 2525), น. 1-3.

¹¹ ขนิษฐา จิตชินะกุล, เรื่องเดียวกัน, น. 5-12.

2.1.2.1 ความหมายของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น¹² คือ พิพิธภัณฑ์ที่ดำเนินการโดยองค์กรหรือสถาบันในท้องถิ่น แต่ไม่จำเป็นต้องเป็นพิพิธภัณฑ์ที่เกี่ยวกับพื้นบ้านเสมอไป พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หรือพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน (Folklore Museum) มีปรัชญาและจุดมุ่งหมายต่างกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (National Museum) คือ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเน้นการเก็บรักษาโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และสิ่งมีค่าชิ้นสำคัญ ๆ ของชาติ เพื่อชี้ให้เห็นความอลังการ ความหลากหลายในแง่ศิลปะ โบราณคดี วัฒนธรรม และอารยธรรมรวมของชาติ ซึ่งค่อนข้างมีระดับสูงเป็นหลัก ซึ่งครอบคลุมวัฒนธรรมระดับชาวบ้านบ้างก็เพียงบางส่วนเท่านั้น ปรัชญาของการจัดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจึงมุ่งด้านการอนุรักษ์และสร้างความภาคภูมิใจ มุ่งให้ผู้ชมได้เห็นและได้รู้มากกว่าจะให้ได้วิธีการจัดการ ส่วนพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นประกอบด้วยข้อมูลและหลักฐานที่นำมาแสดง 2 ประเภทคือ หลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นที่มาของประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม และหลักฐานทางชาติพันธุ์ซึ่งได้จากวัตถุสิ่งของและคำบอกเล่าของคนในท้องถิ่น เป็นที่มาของประวัติศาสตร์ทางสังคม ดังนั้น ความหมายของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น คือ เพื่อคนในท้องถิ่น¹³

2.1.2.2 ความสำคัญของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ความนิยมในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต่าง ๆ ในต่างประเทศ เช่น ประเทศในทวีปยุโรป สแกนดิเนเวีย สหรัฐอเมริกา สหภาพโซเวียต รวมทั้งญี่ปุ่น เริ่มดำเนินการมานานแล้ว คือตั้งแต่ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา จนกระทั่งปัจจุบันนี้ที่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกต่างให้ความสนใจในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เพิ่มมากขึ้น ซึ่งมีทั้งที่เกิดขึ้นมาด้วยความสนับสนุนของรัฐบาลหรือเทศบาล และอีกจำนวนไม่น้อยที่เกิดจากน้ำพักน้ำแรงของชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ รวมทั้งเอกชนที่เห็นคุณค่าของการอนุรักษ์และการให้ความรู้แก่ประชาชน

พิพิธภัณฑ์หลายแห่งกลายเป็นสถานที่จัดนิทรรศการ อนุรักษ์และสงวนรักษา วัตถุ เป็นที่รับประทานอาหาร ฟังเพลง ดูภาพยนตร์ ฟังปาฐกถาและอภิปราย เป็นที่นัดพบของทั้ง

¹² พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, “แนวโน้มของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย,” ใน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2539), น. 91-102.

¹³ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, “ปัญหาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและแนวทางการแก้ไขปัญหา,” ใน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2539), น. 79-90.

คนในท้องถิ่น และเป็นที่ยอมรับนักท่องเที่ยวจากต่างแดน พิพิธภัณฑสถานจึงเป็นองค์กรที่สามารถใช้เป็นตัวชี้ถึงความเจริญทางสังคมและพัฒนาการของท้องถิ่นในประเทศต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี¹⁴

ลักษณะของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกิดจากความรักหรือเป็นเรื่องส่วนบุคคลที่เกิดความรักในท้องถิ่น เห็นคุณค่าวัตถุของท้องถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ ลักษณะของมุมมองเกี่ยวกับสาระในพิพิธภัณฑสถานนั้น ถ้าเป็นพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ก็จะแสดงเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น เป็นมุมมองที่มาจากท้องถิ่นจริง ๆ

ในการจัดพิพิธภัณฑสถานขึ้นมานั้น จำเป็นต้องใช้ความรู้เป็นตัวนำ ความรู้ในท้องถิ่นจำเป็นต้องเป็นตัวนำ ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ถูกนำมาใช้สื่อให้ผู้คนในท้องถิ่นหรือต่างท้องถิ่นได้โดยวิธีใดก็ขึ้นอยู่กับความพร้อมของท้องถิ่น ขึ้นอยู่กับกระบวนการที่จะสามารถสื่อออกไป เพราะฉะนั้นการจัดพิพิธภัณฑสถานโดยความหมายแท้จริงแล้วคือกระบวนการเรียนรู้นั่นเอง

2.1.2.3 บทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น เป็นที่ทราบดีว่าบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานคือการจัดเก็บ สงวนรักษา จัดแสดง และให้บริการด้านต่าง ๆ แก่สังคม ปัจจุบันพิพิธภัณฑสถานได้ปรับบทบาทจากการเป็นเพียงองค์กรที่จัดเก็บและจัดแสดงแต่ของเก่าโบราณ กลายเป็นสถาบันที่มีคุณค่ายิ่งของสังคม โดยจะต้องมีบทบาทในการนำประชาชนในสังคมปัจจุบันและอนาคตให้เข้าใจถึงประวัติศาสตร์ ศิลปวิทยาการ เทคโนโลยี วิถีชีวิต ตลอดจนพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นของตน ในเวลาเดียวกันก็ต้องพยายามเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกท้องถิ่นได้ประจักษ์ถึงคุณค่าทางสังคมของท้องถิ่น อันจะนำไปสู่ความเข้าใจอันดีระหว่างมนุษยชาติต่อไป

กว่าทศวรรษที่ผ่านมา พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นของนานาประเทศทั่วโลกต่างตื่นตัวและมีการปรับปรุงการดำเนินงานทุกด้าน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน โดยคำนึงถึงการให้บริการแก่สังคมเป็นสำคัญ พิพิธภัณฑสถานหลายแห่งในปัจจุบันนี้กลายเป็นสถาบันที่จัดกิจกรรมเพื่อให้ความรู้ และเอื้อประโยชน์ให้ทั่วถึงแก่บุคคลต่าง ๆ ในสังคม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการดำเนินงานดังกล่าว พิพิธภัณฑสถานจึงต้องพัฒนาบทบาทของตนให้สมกับเป็นสถาบันที่มีคุณค่าสถาบันหนึ่งของสังคม

ในการพัฒนาบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นนั้น สิ่งที่พิพิธภัณฑสถานทุกแห่งจะต้องตระหนักถึงคือ คุณประโยชน์ที่เป็นผลมาจากการพัฒนานั้นจะต้องตกอยู่กับคนใน

¹⁴ อภิญญา บวงสรวง, “บทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น,” ใน พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยา สิริธร, 2539), น. 113-121.

ท้องถิ่น สังคม และประเทศชาติเป็นสำคัญ แบ่งออกได้เป็น 3 บทบาทที่สำคัญได้แก่ บทบาททาง สังคมและวัฒนธรรม บทบาททางเศรษฐกิจ และบทบาททางการเมือง

จุดมุ่งหมายหรือหน้าที่สำคัญของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ประการแรกคือการจัด แสดงให้เห็นพัฒนาการทางสังคมและแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วย ประการที่สองเพื่อช่วยให้ผู้ชมเข้าใจพัฒนาการทางสังคมในระดับท้องถิ่นได้สมบูรณ์ขึ้น

พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น มีหน้าที่หลักในการสงวนรักษาอนุรักษณ์ จัดแสดง และให้ การศึกษามรดกทางวัฒนธรรมอยู่แล้ว จึงมีบทบาทสำคัญในการนำมาซึ่งความภาคภูมิใจ ความ มั่นใจ และสามารถสร้างกำลังให้แก่คนในท้องถิ่นสามารถพัฒนาไปได้อย่างค่อยเป็นค่อยไปตาม ศักยภาพของตน พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นจึงควรมีบทบาทต่อสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่าง ๆ คือ มีบทบาทในการสร้างจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคน ในท้องถิ่น เป็นองค์กรที่สงวนรักษาอนุรักษณ์มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น มีบทบาทในการเป็น ศูนย์รวมทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น มีบทบาทในการให้บริการการศึกษาแก่คนในท้องถิ่นและคน ต่างถิ่น และมีบทบาทในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้แก่คนในท้องถิ่น¹⁵

นอกจากนี้ พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นยังมีหน้าที่ในการสอนคนให้รู้จักคิดเป็น ทำให้เกิด สติปัญญา ปลูกสำนึกความรักในมาตุภูมิหรือท้องถิ่น ช่วยให้ผู้คนรู้จักและเข้าใจในวัฒนธรรม อย่างเป็นรูปธรรมและถูกต้อง และช่วยสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน ลดความเห็นแก่ตัวและกลุ่ม ออกไป นำไปสู่การรวมกันเป็นชาติ¹⁶

สิ่งสำคัญประการหนึ่งคือ ต้องสลายวิธีคิดแบบระบบราชการ เกิดการเกื้อกูลกับ ชาวบ้านมากขึ้น ซึ่งจะทำให้พิพิธภัณฑสถานวัฒนธรรมพื้นบ้านอยู่ได้ แล้วให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม ให้มากที่สุด แต่ให้ร่วมอย่างมีระบบอย่างมีความต่อเนื่อง¹⁷

หากพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นสามารถให้ความรู้แก่ชุมชน และแขกที่มาเยือนได้ด้วย ผลที่ตามมาคือรายได้ทางเศรษฐกิจ ความภาคภูมิใจในตัวของตัวเอง การรักษาสีงแวดล้อม วัฒนธรรมของตัวเอง อันนำไปสู่การอนุรักษ์ที่ถูกต้อง และเป็นทางเลือกที่ดีที่สุดของสังคมไทย

¹⁵ เรื่องเดียวกัน.

¹⁶ ศรีศักร วัลลิโภดม, “พัฒนาการของพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย,” ใน พิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2539), น. 3-8.

¹⁷ สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์, เรื่องเดียวกัน, น. 79-90.

2.1.2.4 แนวทางการจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น การจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น¹⁸ คือ การสร้างระบบการศึกษาให้แก่เด็ก ให้เด็กหรือผู้คนในท้องถิ่น เพื่อการได้รู้จักตนเอง รู้ประวัติความเป็นมา และรู้จักทรัพยากรในท้องถิ่น และยังเป็นการเรียนรู้จักผู้อื่นด้วย

ปรัชญาของการจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน¹⁹ มุ่งให้ผู้ศึกษาเกิดความเข้าใจสภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับกระบวนการดำเนินวิถีชีวิตของชนระดับชาวบ้านทุกแห่งทุกมุมที่สืบช่วงกันมาแต่อดีต ทั้งส่วนที่เป็นวัฒนธรรมและมโนธรรม เพื่อให้ผู้ศึกษาและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเห็นสาระสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้าน เห็นบทบาทและหน้าที่ตลอดจนอิทธิพลที่มีผลต่อพฤติกรรมและทัศนะของกลุ่มชนนั้น ๆ รวมทั้งชี้แนะให้เจ้าของวัฒนธรรมเองรู้จักตัวเองและพัฒนาตนเอง

พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน ต้องมีความแตกต่างกันไปตามบริบทเฉพาะของแต่ละถิ่น แต่ละกลุ่มชน สิ่งที่สำคัญที่สุดของการจัดพิพิธภัณฑ์คือ การจัดให้คนมาใช้ประโยชน์ เกิดความคิด วิธีการจัดการกับข้อมูลในท้องถิ่น และให้เกิดประโยชน์ที่สุด²⁰

การจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นกระบวนการศึกษาที่เป็นการเคลื่อนไหวโดยภาคสังคมโดยตรง ถือว่าเป็นการปฏิรูปการศึกษาภาคสังคม เป็นการทำให้องค์ความรู้ที่ดี ที่ถูกนำมาถ่ายทอดให้แก่ผู้คนในท้องถิ่นได้รับรู้ กระบวนการรู้จักตนเองก็จะเกิดขึ้นและการรู้จักผู้อื่นเพื่อพบปะแลกเปลี่ยนกันก็จะเกิดขึ้นตามมา

การจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรมโดยตรง ดังนั้นถ้าเข้าใจกรอบแนวคิดทางด้านวัฒนธรรมจะทำให้จัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้สมบูรณ์มากขึ้น การจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นควรจัดแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรม 3 ส่วนที่สำคัญในชุมชนต่าง ๆ²¹ คือ วัฒนธรรมด้านเทคโนโลยี ด้านการจัดระเบียบสังคม และด้านระบบความเชื่อ

¹⁸ ศรีศักร วัลลิโภดม, “พิพิธภัณฑ์ไทยในศตวรรษใหม่,” ใน พิพิธภัณฑ์ไทยในศตวรรษใหม่. (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2545), น. 4-10.

¹⁹ สุธิวงค์ พงศ์ไพบุลย์, วัฒนธรรมพื้นบ้านแนวปฏิบัติภาคใต้, น. 94.

²⁰ สุธิวงค์ พงศ์ไพบุลย์, “ปัญหาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและแนวทางการแก้ไขปัญหา,” น. 79-90.

²¹ งามพิศ สัตย์สงวน, “มิติทางวัฒนธรรมในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น,” ใน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2539), น. 11-22.

สิ่งที่ควรคำนึงถึงเป็นอันดับแรกในการจัดพิพิธภัณฑ์คือ การจัดสร้างองค์ความรู้ เมื่อได้องค์ความรู้ดังกล่าวแล้ว จึงค่อยกำหนดให้เป็นเรื่องของการจัดแสดง ไม่ใช่เป็นการเน้นที่รูปแบบของอาคารจัดแสดงหรือเน้นเรื่องของการใช้เทคโนโลยี ควรที่จะมุ่งในการจัดแสดงสิ่งใดก็ตามที่ได้ให้องค์ความรู้เหล่านี้เป็นที่รับรู้แก่คนทั่วไป ซึ่งนั่นคือกระบวนการเรียนรู้ที่เผยแพร่ไปได้อย่างรวดเร็ว สำหรับสิ่งของที่เลือกมาใช้ในการจัดแสดงไม่จำเป็นต้องเป็นของมีค่า ไม่จำเป็นต้องแสวงหาโบราณวัตถุที่เป็นของจริงมาใช้ในการจัดแสดง การใช้ภาพถ่าย รูปจำลอง อาจเป็นทางเลือกที่ดีกว่าโดยสงวนรักษาของแท้ไว้

ในการจัดพิพิธภัณฑ์ที่ท้องถิ่นขึ้นมา นั้น ความรู้ในท้องถิ่นต้องเป็นตัวนำ ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ถูกนำมาใช้สื่อให้ผู้คนในท้องถิ่นเองหรือต่างท้องถิ่นได้โดยวิธีการใดนั้น ขึ้นอยู่กับความพร้อมของท้องถิ่น ขึ้นอยู่กับกระบวนการที่จะสามารถสื่อออกไป เพราะฉะนั้น การจัดพิพิธภัณฑ์โดยความหมายแท้จริงแล้วคือกระบวนการเรียนรู้นั่นเอง

สิ่งที่นักจัดพิพิธภัณฑ์ที่บ้านควรคำนึงคือ การนำเสนอภาพรวม (holistic approach) ของวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้สมบูรณ์ที่สุด โดยแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมส่วนต่าง ๆ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของกลุ่มชนแต่ละกลุ่มชนที่อยู่ในชุมชนนั้น ๆ

ส่วนสำคัญในขั้นตอนการดำเนินงานคือ สารหรือความรู้ของท้องถิ่น โดยแต่ละท้องถิ่นล้วนมีอดีตของตนเอง ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี โบราณวัตถุสถานประเภทต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นฐานและสำนึกของท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสภาพแวดล้อม สิ่งนี้ก็คือประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั่นเอง นอกจากนี้ การจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไม่ได้หยุดอยู่ที่เรื่องของการจัดประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเท่านั้น เพราะการจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะสัมพันธ์กับผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นนั้นรวมถึงความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สังคมในอันที่จะทราบความเป็นมาของผู้คนภายในท้องถิ่นนั้น สิ่งเหล่านี้เป็นสารสำคัญของการจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เนื่องจากมีส่วนเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของผู้คนที่สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

2.1.3 ทฤษฎีพิพิธภัณฑ์สถานวิทยา (Museum Theory)

แม้ว่ากิจการพิพิธภัณฑ์จะได้ดำเนินมาช้านานหลายร้อยปีแล้ว แต่วิชาพิพิธภัณฑ์สถานวิทยา หรือ Museology เป็นวิชาการใหม่ที่เกิดขึ้นในวงการพิพิธภัณฑ์และเพิ่งได้รับความสนใจศึกษากันเมื่อไม่นานมานี้ เป็นวิชาที่ศึกษาหลักการและวิธีการในการดำเนิน

กิจการของพิพิธภัณฑ์ ประกอบด้วยการพัฒนากระบวนการวิชาการและเทคนิค การศึกษาวิชานี้มีบทบาทต่อวิชาชีวะในพิพิธภัณฑ์มาก ส่วน Museography หรือเทคนิคการพิพิธภัณฑ์ เป็นเรื่องของวิชาการด้านเทคนิคของพิพิธภัณฑ์ ประกอบด้วยการออกแบบอาคาร การจัดแสดง การออกแบบครุภัณฑ์

2.1.3.1 ความหมายของ “พิพิธภัณฑ์” และความเป็นมา ความหมายของพิพิธภัณฑ์ ถูกนิยามแตกต่างกันไป ประวัติและความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์มีความคล้ายคลึงกัน ทั้งนี้ผู้เชี่ยวชาญทางพิพิธภัณฑ์กล่าวไว้ดังนี้

- ความหมายของ “พิพิธภัณฑ์” พิพิธภัณฑ์เป็นคำสมาสที่เกิดขึ้นจากการสมาสของคำว่า พิพิธ แปลว่า ต่าง ๆ และคำว่า ภัณฑ์ แปลว่า สิ่งของ ดังนั้นเมื่อรวมเป็นคำว่า พิพิธภัณฑ์ จึงแปลว่า สิ่งของต่าง ๆ ซึ่งตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Collection ปัจจุบันนิยมเรียกพิพิธภัณฑ์สถานตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Museum ซึ่งเป็นสถานที่เก็บรวบรวมสิ่งของต่าง ๆ นิยมเรียกอย่างสั้น ๆ ว่าพิพิธภัณฑ์ (พิ-พิธ-ทะ-พัน) ในภาษาเขียนที่ถูกต้องจะต้องเขียนว่า พิพิธภัณฑ์ ฯ (มีไปยาลน้อย) ดังนั้นคำว่า พิพิธภัณฑ์ หมายถึง วัตถุในพิพิธภัณฑ์สถาน และคำว่า พิพิธภัณฑ์ ฯ หมายถึง พิพิธภัณฑ์สถาน ความหมายของพิพิธภัณฑ์สถาน (Museum) คือ สถาบันที่ตั้งขึ้นเพื่อรวบรวมสงวนรักษาและจัดแสดงวัตถุอันมีความสำคัญทางวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้า และความเพลิดเพลิน ตามคำจำกัดความนี้ ได้รวมความหมายถึงหอศิลปะ อนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์ สวนสัตว์ สวนพฤกษชาติ วนอุทยาน สถานที่เลี้ยงสัตว์น้ำและสถานที่อื่น ๆ ที่จัดแสดงสิ่งมีชีวิต²²

คำว่าพิพิธภัณฑ์ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า museum ซึ่งมีตำนานที่เล่าสืบกันมา จีรา จงกล ได้อธิบายถึงตำนานเทพเจ้าของกรีก โดยอ้างจาก Jacqueline Palmer สรุปความได้ว่า Museum มาจากคำภาษากรีก หมายความว่า เทวาลัยของเทพธิดาทั้ง 9 ซึ่งล้วนทรงคุณวุฒิในสรรพวิทยาการต่าง ๆ เทพธิดาทั้ง 9 เป็นลูกของเทพเจ้า Zeus และเทพี Mnemosyne ซึ่งเป็นเทพีแห่งความทรงจำ (Goddess of Memory) ความหมายของเทพธิดาทั้ง 9 แปลได้ 2 ประการ ประการที่หนึ่ง หมายถึงสถานที่ซึ่งเป็นที่รวมของสรรพวิทยาการ อัน

²² จีรา จงกล, พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ: มรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2532), น. 3-4. (งานพระราชทานเพลิงศพนางจีรา จงกล).

ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการศึกษาและค้นคว้าหาความรู้ ประการที่สอง เทพธิดาทั้ง 9 มีแรงบันดาลใจให้เกิดคิดคำนึงและความเปลือยเปลื้องลึ้มทุกข์ความกระวนกระวายใด ๆ ด้วยเสียงเพลงและการฟ้อนรำ²³

คำจำกัดความของ museum ผู้เชี่ยวชาญทางพิพิธภัณฑ์ได้กล่าวถึงไว้หลายความหมาย จิรา จงกล อ่างไว้สรุปความได้ดังนี้ ปทานุกรมเวบสเตอร์ให้ความหมายคำว่า พิพิธภัณฑ์ คือ สถานที่สะสมหรือรวบรวมวัตถุทางธรรมชาติ วิทยาศาสตร์ สิ่งแปลกประหลาด หรือศิลปวัตถุ ปทานุกรมฉบับอื่น ๆ ก็ให้ความหมายคล้ายคลึงกันว่า เป็นสถานที่ รวบรวมหรือ สงวนรักษาวัตถุที่มีความสำคัญทางธรรมชาติ วิทยาศาสตร์ และศิลป²⁴ ความหมายที่ ศาสตราจารย์ฟอยลส์ (Foyles) แห่งมหาวิทยาลัยโรเชสเตอร์ ประเทศอังกฤษ กล่าวไว้คือ “เป็นสถาบันซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะเก็บรักษาวัตถุที่แสดงถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และกิจการของมนุษย์ได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย และจะใช้วัตถุเหล่านี้เพื่อทำให้ความรู้ของมนุษย์และการศึกษาของมนุษย์ดีขึ้น”²⁵

ความหมายของพิพิธภัณฑ์ยังเป็นที่น่าสนใจไม่ถูกต้องนักสำหรับประชาชน แม้แต่ทางวิชาการเองก็มีข้อถกเถียงมาตลอด ความแตกต่างของความหมายอาจสรุปได้ว่า ยังคงมีความเข้าใจในความหมายของพิพิธภัณฑ์ที่คลาดเคลื่อนจากความหมายที่นักวิชาการได้นิยามไว้ และในเรื่องราวของพิพิธภัณฑ์ยังไม่ได้รับความสนใจ จิรา จงกล ได้อธิบายสรุปได้ดังนี้ คำนิยามเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ที่ต่างกัันนั้น สะท้อนให้เห็นว่าก่อนหน้านี้พิพิธภัณฑ์ไม่ได้มีพัฒนาการเช่นในปัจจุบัน ความเข้าใจในพิพิธภัณฑ์ที่รู้จักกันทั่วไปคือเป็นที่รวบรวม สงวนรักษาวัตถุซึ่งมีความสำคัญในด้านต่าง ๆ และความเข้าใจดังกล่าวตั้งแต่สมัยเริ่มแรกที่มีพิพิธภัณฑ์ ทำให้เกิดความเข้าใจกันว่า พิพิธภัณฑ์เป็นคลังเก็บสมบัติเก่าแก่ ของแปลกประหลาดหรือของหายาก²⁶

ความหมายของคำว่าพิพิธภัณฑ์สถานหากใช้ตามพจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530 ให้คำจำกัดความว่า “สถานที่ที่เก็บรวบรวมและแสดงสิ่งต่าง ๆ ที่มี

²³ จิรา จงกล, เรื่องเดียวกัน, น. 5.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 2.

²⁵ เรื่องเดียวกัน.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 2-3.

ความสำคัญด้านวัฒนธรรมหรือด้านวิทยาศาสตร์ เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา”²⁷ ส่วนใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายพิพิธภัณฑ์และพิพิธภัณฑสถาน เหมือนกันว่า “สถานที่เก็บรวบรวมและแสดงสิ่งต่าง ๆ ที่มีความสำคัญด้านวัฒนธรรมหรือด้าน วิทยาศาสตร์ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและก่อให้เกิดความ เพลิดเพลินใจ”²⁸ ในพจนานุกรมฉบับมติชน ให้ความหมายพิพิธภัณฑ์ไว้ว่า “สถานที่เก็บและ แสดงสิ่งต่าง ๆ ที่มีความสำคัญด้านวัฒนธรรมหรือด้านวิทยาศาสตร์ เพื่อให้ความรู้และความ เพลิดเพลิน”²⁹

ส่วนความหมายของพิพิธภัณฑ์ในสากล กำหนดโดยองค์กรที่เรียกว่า สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ หรือ ICOM (International Council of Museums) ได้จำกัด ความหมายของ พิพิธภัณฑ์ที่มีต่อสังคมในปัจจุบัน สรุปความได้ว่า พิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันมีหลาย ความหมาย มีหน้าที่คล้าย ๆ กัน คือ รวบรวม สงวนรักษา วิจัย และจัดแสดงสิ่งที่เป็นหลักฐาน มีความสำคัญต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม มีความมุ่งหมายเพื่อการค้นคว้า การศึกษา และความ เพลิดเพลิน สิ่งที่สงวนรักษาและจัดแสดงนั้นรวมถึงสิ่งที่มีชีวิตหรือสถานที่ที่เป็นเขตสงวนอื่น ๆ รวมทั้งโบราณสถานและอนุสรณ์สถาน³⁰ จากความหมายของพิพิธภัณฑ์จะเห็นได้ว่า พิพิธภัณฑ์ ได้พัฒนามากว้างขวาง มีหน้าที่ต่อสังคมในการสงวนรักษาหลักฐานเกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม การจะศึกษาเรื่องราวของพิพิธภัณฑ์จึงควรศึกษาความเป็นมาหรือประวัติพัฒนาการของ พิพิธภัณฑ์

ความหมายคำว่าพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบัน “นิยมใช้คำว่าพิพิธภัณฑ์ใน ความหมายเดียวกับพิพิธภัณฑสถาน และเรียกสิ่งของต่าง ๆ ว่า วัตถุพิพิธภัณฑ์”³¹ เพื่อให้เข้าใจ ตรงกัน ผู้วิจัยจะใช้คำว่า พิพิธภัณฑ์ ในความหมายเดียวกับคำว่า พิพิธภัณฑสถาน โดยจะยึด

²⁷ พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, 2534), น. 381.

²⁸ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊ค พับลิเคชันส์, 2544), น. 789.

²⁹ พจนานุกรมฉบับมติชน, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2547), น. 625.

³⁰ จิรา จงกล, เรื่องเดียวกัน, น. 4.

³¹ สมลักษณ์ เจริญพจน์, “ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์,” ใน คู่มือพิพิธภัณฑ์ ท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : กราฟิคฟอรัม, 2547), น. 5.

ตามสมัยนิยมและความเปลี่ยนแปลงในรูปภาพาปัจจุบันซึ่งมีความหมายคือ เป็นสถานที่เก็บรวบรวม สงวนรักษา ศึกษาวิจัย และจัดแสดง ซึ่งเป็นหลักฐานที่มีความสำคัญต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม โดยมีความมุ่งหมายเพื่อการการศึกษาค้นคว้า การเรียนรู้ และเพื่อความเพลิดเพลิน

- ประวัติความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์ จีรา จงกล กล่าวถึงประวัติพิพิธภัณฑ์³²

สรุปความว่า พิพิธภัณฑ์น่าจะเกิดขึ้นครั้งแรกที่อียิปต์ราวพุทธศตวรรษที่ 3 โดยปโตเลมี โซเตอร์ ซึ่งเป็นราชองครักษ์ของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ต่อมาเมื่อสิ้นอำนาจของนักวิชาการในต่างประเทศมีถึงพิพิธภัณฑ์ในยุคนั้นว่า The Museum of Alexandria เป็นเพียงสถาบันการศึกษาของนักการศึกษาหรือนักปราชญ์ในราชสำนัก ไม่ได้เป็นพิพิธภัณฑ์แห่งแรกแต่เป็นพิพิธภัณฑ์ในมหาวิทยาลัยเป็นแห่งแรกของโลก ต่อมาในสมัยโรมันก็ปรากฏความคิดเรื่องการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในพระราชวัง โดยมีห้องแสดงภาพเขียน นอกจากนี้ยังมีพิพิธภัณฑ์ของพระเจ้า Hadrian ที่เมือง Tribur ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์กลางแจ้งเป็นการจำลองโบราณสถานของกรีกคล้ายกับ Open air museum of models ระหว่างสมัยกลางกับสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาในทวีปยุโรป ความคิดในการเก็บรวบรวมวัตถุเริ่มเปลี่ยนไป จากที่คำนึงถึงราคาส่งของเปลี่ยนเป็นความคิดถึงคุณค่าในด้านจิตใจหรือคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม (Spiritual value) พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์เริ่มขึ้นในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา มีการรวบรวมทรัพย์สมบัติและศิลปวัตถุกันมาก เพื่อแสดงความมั่นคงใ้อวดกัน คำว่า Museum ปรากฏขึ้นที่เมือง Florence เมื่อคลังสมบัติของ Cosimo Medicis ถูกเรียกว่า Museum ใน พ.ศ. 1977 ได้มีการทำบัญชีของมีค่าของตระกูล Medicis ซึ่งเป็นตระกูลเจ้าผู้ครองนคร เป็นต้นเค้าของพิพิธภัณฑ์ศิลปะในปัจจุบัน ความเจริญของพิพิธภัณฑ์ในพุทธศตวรรษที่ 20 เกิดขึ้นในอิตาลีก่อน แล้วจึงแผ่ไปยุโรป ประกอบกับการพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ รวมถึงวิชาโบราณคดี อันเป็นกุญแจที่ไขไปสู่ความก้าวหน้าในวิชาประวัติศาสตร์ และนำไปสู่การค้นพบอารยธรรมโบราณสมัยกรีกและโรมัน

จะเห็นได้ว่าพิพิธภัณฑ์เป็นสถานที่รวบรวม สงวนรักษา ศึกษาวิจัย และจัดแสดงสิ่งที่เป็นหลักฐานมีความสำคัญแก่มนุษย์และสิ่งแวดล้อม เพื่อประโยชน์ในการค้นคว้า การศึกษา และความเพลิดเพลิน การจัดแสดงนั้นไม่ใช่เพียงวัตถุของจริงเท่านั้น แต่รวมถึงโบราณสถานและสิ่งที่มีชีวิตอื่น ๆ

เนื่องด้วยพิพิธภัณฑ์เป็นของทุกคนและทำให้ความต้องการทางการศึกษาของประชาชน (Popular education) เพิ่มขึ้น ในพุทธศตวรรษที่ 24 หลายประเทศได้จัดตั้ง

³² จีรา จงกล, เรื่องเดียวกัน, น. 6-8.

พิพิธภัณฑ์สำหรับประชาชน ส่วนใหญ่จัดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ แต่ประชาชนทั่วไปยังมองว่าเป็นสถานที่แปลก เป็นที่นักปราชญ์และนักศึกษาใช้เป็นสถานที่ค้นคว้า ต่อมาเมื่อความเจริญทางเทคโนโลยีมากขึ้น จึงเกิดความคิดรวบรวมศิลปะและสิ่งของเครื่องใช้อันเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือทางชาติพันธุ์วิทยา ใช้เทคนิคการจัดแสดงที่ทันสมัยเพื่อสนองความต้องการของประชาชนทุกเพศทุกวัย ให้การศึกษาและความเพลิดเพลินแก่ประชาชน

จากประวัติความเป็นมาของกิจการพิพิธภัณฑ์ จะเห็นได้ว่ามีแต่พิพิธภัณฑ์ของรัฐเท่านั้น เมื่อเริ่มมีพิพิธภัณฑ์สำหรับประชาชน (public museum) ขึ้นก็มักจะต้องเป็นรูปพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (National museum) หรืออาจเรียกอย่างอื่นแต่ขึ้นกับรัฐ เมื่อประเทศฝรั่งเศสเปิดพระราชวัง Louvre ให้เป็นพิพิธภัณฑ์สำหรับประชาชนใน ค.ศ. 1793 ทำให้เกิดความตื่นเต้นทั่วโลก ทั้งที่ก่อนหน้านี้ก็มีพิพิธภัณฑ์อื่นเกิดขึ้นแล้ว เช่น British Museum ในประเทศอังกฤษ (ค.ศ. 1753) Charleston Museum ในสหรัฐอเมริกา (ค.ศ. 1773) และ National Museum of Natural Science ในประเทศสเปน (ค.ศ. 1776) เป็นต้น พิพิธภัณฑ์ของรัฐในยุคแรกมุ่งจะรวบรวม สงวนรักษาสมบัติของชาติอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมากกว่าอย่างอื่น ครั้นต่อมาจึงได้พัฒนากิจการพิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษาของประชาชน จึงเกิดพิพิธภัณฑ์แขนงต่าง ๆ ทุกสาขาวิชา และขณะเดียวกันก็ได้ขยายกิจการไปตามระบบการบริหารงานของแต่ละประเทศ เช่น เป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (Local museum) พิพิธภัณฑ์จังหวัด (provincial museum, city museum) หรือพิพิธภัณฑ์เทศบาล (municipal museum) นอกจากนั้น มหาวิทยาลัยก็จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ของมหาวิทยาลัย (university museum) และเอกชนก็จัดตั้งพิพิธภัณฑ์เอกชน (private museum) ขึ้นเช่นกัน³³

2.1.3.2 การแบ่งประเภทของพิพิธภัณฑ์ พิพิธภัณฑ์ที่จัดขึ้นในระยะแรก ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายในการรวบรวมวัตถุเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ เป็นเพียงแค่การเก็บรวบรวมวัตถุที่น่าสนใจไว้เท่านั้น ต่อเมื่อกิจการพิพิธภัณฑ์เจริญขึ้น ระบบและแนวการบริหารและการศึกษามีจุดหมายเป็นเฉพาะวิชา การแบ่งชนิดของพิพิธภัณฑ์จึงเกิดขึ้น

โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงประเภทของพิพิธภัณฑ์จะหมายถึง ชนิดของพิพิธภัณฑ์ในแขนงวิชาการ ซึ่งอาจแบ่งอย่างกว้าง ๆ เป็น 2 ประเภทคือ วัฒนธรรมและวิทยาศาสตร์ หรือเรื่อง

³³ เรื่องเดียวกัน, น. 81 – 82.

ของมนุษย์และธรรมชาติ³⁴ ทั้งนี้ สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (Icom) ได้จำแนกประเภทของพิพิธภัณฑ์ออกเป็นสาขาต่าง ๆ 9 ประเภท³⁵ ได้แก่

1. พิพิธภัณฑ์ทางศิลปะ (Museum of Arts)
2. พิพิธภัณฑ์ศิลปะร่วมสมัย (Gallery of Contemporary Arts)
3. พิพิธภัณฑ์ทางธรรมชาติวิทยา (Natural History Museum)
4. พิพิธภัณฑ์ทางวิทยาศาสตร์และเครื่องจักรกล (Museum of Science and Technology)
5. พิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วิทยา (Museum of Anthropology and Ethnology) ประกอบด้วย พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา (Ethnological Museum) พิพิธภัณฑ์ศิลปะพื้นเมือง (Folk Arts Museum) และพิพิธภัณฑ์กลางแจ้ง (Open Air Museum)
6. พิพิธภัณฑ์ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี (Museum of History and Archaeology) ประกอบด้วย พิพิธภัณฑ์ทางโบราณคดี (Museum of Archaeology) พิพิธภัณฑ์ทางประวัติศาสตร์ (Historical Museum) และพิพิธภัณฑ์ประจำโบราณสถาน (Site Museum)
7. พิพิธภัณฑ์ประจำท้องถิ่น (Regional Museum)
8. พิพิธภัณฑ์แบบพิเศษ (Specialized Museum)
9. พิพิธภัณฑ์ของมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษา (University Museum)

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงพิพิธภัณฑ์ที่มีอยู่ในปัจจุบัน พบว่าชนิดของพิพิธภัณฑ์ที่นิยมจัดตั้งได้แก่³⁶

1. พิพิธภัณฑ์ประเภททั่วไปหรือประเภทรวม (General Museum หรือ Encyclopedia Museum) จัดเป็นพิพิธภัณฑ์ประเภทแรก เมื่อมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ของประชาชนหรือ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติขึ้น

³⁴ เรื่องเดียวกัน, น. หน้า 26.

³⁵ นิคม มุสิกคามะ, คู่มือการปฏิบัติงานของภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2536), น. 13-21.

³⁶ จิรา จงกล, เรื่องเดียวกัน, น. 27-31.

2. พิพิธภัณฑ์ศิลปะ (Museum of Arts) เป็นสถานที่จัดแสดงศิลปวัตถุทุกประเภท คือ ประณีตศิลป์ ศิลปะตกแต่ง หรือศิลปะประยุกต์ไว้ด้วยกัน ซึ่งอาจแยกจัดตั้งตามแขนง เช่น พิพิธภัณฑ์ศิลปะประยุกต์ (Museum of Applied Art) หอศิลป์ (Art Gallery) พิพิธภัณฑ์ศิลปะสมัยใหม่ (Museum of modern art) พิพิธภัณฑ์ศิลปะประเภทการแสดง (Museum of Performing Art) พิพิธภัณฑ์ศิลปะแรกเริ่ม (Museum of Primitive Art)

3. พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Museum of Science and Technology) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดแสดงวิวัฒนาการความก้าวหน้าของวัตถุที่มนุษย์คิดค้นและประดิษฐ์ขึ้น

4. พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยา (Museum of Natural Science) เรียกว่า ประวัติศาสตร์ธรรมชาติ (Natural History) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดแสดงเรื่องราวของธรรมชาติ เกี่ยวกับเรื่องของโลก ดิน หิน แร่ มนุษย์ สัตว์ และพืช รวมถึงสวนสัตว์ สวนพฤกษชาติ

5. พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ (Museum of History) จัดแสดงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แสดงชีวิตความเป็นอยู่หรือวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น อาจแยกเป็นพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ บ้านประวัติศาสตร์ (Historic House) โบราณสถาน อนุสาวรีย์ และสถานที่สำคัญทางวัฒนธรรม เมืองประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์โบราณคดี

6. พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาและประเพณีพื้นเมือง (Museum of Ethnology and Folklore) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดแสดงเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์และจำแนกชาติพันธุ์ต่าง ๆ ประกอบด้วยพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน (Folk Museum) พิพิธภัณฑ์กลางแจ้ง (Open-air-museum)

2.1.3.3 หน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ (Museum Functions) ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์จัดว่าเป็นสถาบันของประชาชน เป็นสถานที่ซึ่งให้ทั้งความรู้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ดังนั้น พิพิธภัณฑ์จึงต้องปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์ของชุมชน เพื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ด้วยการรวบรวม สงวนรักษาวัตถุสำคัญให้ดำรงอยู่ตลอดไป ทำการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของวัตถุที่รวบรวม และสุดท้ายนำออกจัดแสดงเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชน พิพิธภัณฑ์ต้องเปลี่ยนแปลงรับใช้สังคมมากขึ้น และพัฒนาตามความเปลี่ยนแปลงความก้าวหน้าและความต้องการปัจจุบัน หน้าที่ของพิพิธภัณฑ์³⁷ ได้แก่

³⁷ Allen, Douglas A. "the museum and its functios" The Organization of Museum Practice Advice. (Unesco, 1967) อ้างถึงใน จิรา จงกล, เรื่องเดียวกัน, น. 33-43.

1. การรวบรวมวัตถุ (collection) จัดเป็นหน้าที่ประการแรกของพิพิธภัณฑ์ นอกจากรวบรวมวัตถุแล้วจะต้องรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัตถุด้วย
2. การตรวจพิสูจน์หรือการจำแนกประเภทวัตถุ และศึกษาวิจัย (identifying, classifying, research) คืองานหน้าที่ทางวิชาการของพิพิธภัณฑ์
3. การทำบันทึกหลักฐาน (recording) คือการจัดทำทะเบียนวัตถุทุกชิ้นที่รวบรวมเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์ เป็นหลักฐานไม่ให้เกิดสูญหายหรือทุจริตจากเจ้าหน้าที่ และเป็นหลักฐานทางวิชาการ
4. การสงวนรักษา (conservation and preservation) เพื่อให้วัตถุที่รวบรวมคงทนถาวร ไม่มีการเสื่อมสภาพ
5. การรักษาความปลอดภัย (museum security) นอกจากพิพิธภัณฑ์ต้องปกป้องคุ้มครองวัตถุที่รวบรวมไว้ให้ปลอดภัยจากการเสื่อมชำรุดตามสภาพกาลเวลาแล้ว ยังต้องคุ้มครองความปลอดภัยจากโจรภัยและอัคคีภัยด้วย
6. การจัดแสดง (exhibition) เป็นการจัดแสดงนิทรรศการถาวร นิทรรศการชั่วคราว
7. การศึกษา (museum education) พิพิธภัณฑ์จัดเป็นสถานที่สำคัญสำหรับการศึกษานอกระบบ เพื่อการศึกษาแก่คนทุกระดับ ทุกประเภท ทุกวัย
8. หน้าที่ทางสังคม (social function) หมายความว่า พิพิธภัณฑ์ต้องเป็นสถาบันที่เปลี่ยนแปลงปรับตัวไปตามสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคม ดำเนินกิจการตามความต้องการของสังคม

ปัจจุบันบทบาทและความสำคัญของพิพิธภัณฑ์เป็นที่ยอมรับในสังคมแห่งการเรียนรู้ แต่ความเข้าใจเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ยังไม่ตรงกันเสียทีเดียว โดยทั่วไปแล้วความเข้าใจและความรู้สึกของ ประชาชนเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ยังเข้าใจว่าเป็นสถานที่เก็บโบราณวัตถุ เพราะพิพิธภัณฑ์ที่รู้จักนั้นมีสิ่งของเก่าหรือของมีค่าที่ต้องการจะรักษาให้คงอยู่ ดังนั้นพิพิธภัณฑ์ก็ควรจะประชาสัมพันธ์หรือให้ความหมายที่ถูกต้องกับผู้เข้าชมบ้างนอกเหนือจากให้ความรู้เกี่ยวกับวัตถุที่จัดแสดง

2.1.4 ทฤษฎีเทคนิคการพิพิธภัณฑ์

เทคนิคการพิพิธภัณฑ์ หมายถึง วิธีการดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดวัตถุในห้องแสดง การออกแบบอาคาร การออกแบบห้องแสดง การออกแบบครุภัณฑ์ ตลอดจนการก่อสร้างและติดตั้งวัตถุกับอุปกรณ์การจัดแสดงประเภทต่าง ๆ³⁸

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับอย่างมากว่า เทคนิคการพิพิธภัณฑ์เป็นวิทยาการส่วนสำคัญที่จะสร้างสถาบันพิพิธภัณฑ์ให้มีเสน่ห์ดึงดูดความสนใจของประชาชน โดยเฉพาะเรื่อง การออกแบบอาคารพิพิธภัณฑ์ซึ่งจัดว่าเป็นเทคนิคที่สำคัญที่สุดและเป็นเทคนิคประการแรกที่พิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งจะต้องทราบ

ความรู้เกี่ยวกับการเทคนิคพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันต้องอาศัยผู้ชำนาญการหลาย ๆ ฝ่าย เข้ามาร่วมรับผิดชอบ เช่น สถาปนิก วิศวกร มัณฑนากร นักวิทยาศาสตร์ ช่างเทคนิค ช่างครุภัณฑ์ ฯลฯ ต่างก็มีส่วนช่วยงานเทคนิคสาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพิพิธภัณฑ์แทบทั้งสิ้น

2.1.4.1 อาคารพิพิธภัณฑ์และองค์ประกอบ สิ่งสำคัญที่สุดในความหมายของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ คือ อาคารสำหรับจัดแสดง การออกแบบอาคารพิพิธภัณฑ์มีระบบและเทคนิคเป็นพิเศษที่ต้องอาศัยสถาปนิกที่มีความชำนาญโดยเฉพาะ ศิลปะการออกแบบอาคารพิพิธภัณฑ์ รวมทั้งการศึกษาขององค์ประกอบและกลไกต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑ์ เป็นวิทยาการที่ต้องศึกษาเป็นพิเศษ

อาคารพิพิธภัณฑ์ เป็นการสรุปจินตนาการสูงสุดในกระบวนการงานทุกสาขา มีเทคนิคที่สัมพันธ์กับงานบริหารและวิชาการ ตลอดจนบริการต่าง ๆ ด้วย การสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์จึงเป็นงานสำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง และเป็นพื้นฐานของพิพิธภัณฑ์ในอนาคตด้วย อาคารพิพิธภัณฑ์ที่ปรากฏในปัจจุบันแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ

1. อาคารทางประวัติศาสตร์หรือโบราณสถาน สามารถใช้เป็นพิพิธภัณฑ์ได้เป็นอย่างดีเพราะประวัติความเป็นมาของอาคารนั้นน่าสนใจเป็นเสน่ห์อยู่แล้ว แต่จำเป็นต้องปรับปรุงแก้ไขบางส่วนของอาคารให้สัมพันธ์กับประโยชน์ใช้สอย เช่น การตกแต่ง

³⁸ นิคม มุสิกคามะ, กุลพันธาดา จันทรโพธิ์ศรีและมณีรัตน์ ท่วมเจริญ, วิชาการพิพิธภัณฑ์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2521), น. 22-34.

ภายใน การปรับระบบการสัญจร ระบบแสงสว่าง ประตูหน้าต่าง ฯลฯ ซึ่งหากสถาปนิกหรือช่างไม่มีความชำนาญพอ สิ่งตกแต่่งใหม่ ๆ ภายในอาคารอาจเป็นสิ่งที่ทำลายบรรยากาศของอาคารโบราณได้ และยังเป็นการทำลายคุณค่าของโบราณไปโดยปริยาย บรรยากาศบางอย่างอาจเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่สภาพทั่วไปยังคงอยู่เป็นการรักษาประโยชน์ใช้สอยทั้งสองด้านคือ รูปลักษณะของอาคารทางประวัติศาสตร์และการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ที่ได้ตามต้องการ โดยอาจเพิ่มเติมเพียงสิ่งจำเป็นในการจัดแสดงวัตถุเท่านั้น

2. อาคารพิพิธภัณฑ์ที่ก่อสร้างใหม่ โดยมีสองแนวคิดคือ การออกแบบอาคารที่เน้นด้านรูปแบบ ซึ่งมีแบบอย่างลักษณะตามสภาพแวดล้อมของสถาปัตยกรรมพื้นเมืองเป็นสำคัญ และการออกแบบอาคารที่เน้นองค์ประกอบและประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามผลการประชุมสถาปนิกขององค์การศึกษาฯสหประชาชาติ³⁹ สรุปว่า ประโยชน์ทางการใช้สอยมีความสำคัญกว่ารูปแบบของอาคาร ดังนั้น การออกแบบอาคารสำหรับพิพิธภัณฑ์จึงเน้นหนักในด้านประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น

การสร้างอาคารนั้น บุคคลที่มีความสำคัญที่สุดคือ สถาปนิกและภัณฑารักษ์ที่ดำเนินการในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งต้องอาศัยความรู้และความชำนาญของกันและกัน กล่าวคือ ภัณฑารักษ์จะต้องรู้ว่าพิพิธภัณฑ์ที่รับผิดชอบนั้นมีขอบเขตและเป้าหมายในการดำเนินงานอย่างไร มีเป้าหมายกิจกรรมอะไรบ้าง ส่วนประกอบของอาคารเป็นแบบไหน มีเจ้าหน้าที่และงบประมาณอย่างน้อยเพียงใด แล้วเขียนความต้องการขึ้น เรียกว่า Museum Requirements เพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบของสถาปนิก บุคคลทั้งสองจะต้องมีความสัมพันธ์กันและกัน คอยช่วยเหลือปรึกษาหารือในการปฏิบัติงานอย่างใกล้ชิด ซึ่งจะส่งผลให้งานออกแบบพิพิธภัณฑ์ตรงกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

2.1.4.2 พื้นฐานในการออกแบบและก่อสร้างอาคาร ก่อนการออกแบบอาคารควรพิจารณาถึงวัตถุประสงค์เป็นสำคัญ ต้องรู้ถึงจุดเด่นและเทคนิคการจัดแสดง สิ่งที่อยู่ออกแบบต้องให้ความสำคัญมีดังนี้

1. ออกแบบให้สมบูรณ์ตามหลักการแห่งวัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่ เพื่อการบริการชุมชนได้ดี มีเส้นที่ดึงดูดผู้เข้าชม ได้รับความสนใจจากประชาชน

³⁹ นิคม มุสิกคามะ, กุลพันธาดา จันทรโพธิ์ศรีและมณีรัตน์ ท่วมเจริญ, เรื่องเดียวกัน, น.165.

2. ออกแบบให้สัมพันธ์กับความก้าวหน้าในการใช้ไอทีที่ศนูปรณ์ต่าง ๆ และเทคโนโลยีด้านอื่น

3. ออกแบบให้ชาวพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ สามารถใช้บริการต่าง ๆ ได้อย่างบรรลุเป้าหมาย

4. วางแผนการปฏิบัติงานในอนาคตอย่างสมบูรณัและสมดุคกับงบประมาณในการดูแลรักษาที่พึงหาได้

The Technical Requirements of Small Museum⁴⁰ เป็นหนังสือคู่มือภัณฑารักษ์ คณะกรรมการบริหาร อาสาสมัคร และกรรมการจัดสร้างพิพิธภัณฑั สถาปนิก วิศวกร และผู้รับเหมาก่อสร้าง ได้ให้หลักสำคัญพื้นฐานในการออกแบบอาคารไว้ดังนี้

- พื้นฐานในการออกแบบทั่วไป มีสิ่งที่ต้องพิจารณาก่อนการออกแบบอาคารพิพิธภัณฑัที่ได้แก่

การรวบรวมวัตถุและเตรียมการ (Collections) เพราะข้อเด่นของพิพิธภัณฑัแต่ละแห่งคือวัตถุจัดแสดง การที่จะดำเนินงานพิพิธภัณฑัให้ได้ผลนั้น ต้องสามารถเก็บรักษาและค้นคว้าหาความรู้ได้อย่างแท้จริง ตลอดจนสามารถอนุรักษ์ คีศึกษา และจัดแสดงวัตถุที่รวบรวมไว้

การจัดแสดง (Exhibition) การจัดแสดงที่ดีและเป็นผลสืบเนื่องมาจากการระมัดระวังในการเลือกคุณภาพของวัตถุที่สำคัญต่อชุมชน การผูกเรื่องราวที่เป็นประโยชน์และการจัดแสดงที่ดีด้วยเทคนิคต่าง ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่กระตุ้นประชาชนให้เกิดความสนใจและการจัดแสดงนั้นควรมีการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ อยู่เสมอ

- หลักการทั่วไปในการพิจารณาการออกแบบอาคาร เพราะหน้าที่ของพิพิธภัณฑัคือการจัดแสดงวัตถุ และความต้องการทั่วไปคือการจัดแสดง ดังนั้นการออกแบบจัดแสดงในพิพิธภัณฑัหรือหอศิลป์จะมีเทคนิคที่เกี่ยวข้องและกว้างขวางมากกว่าการออกแบบห้องแสดงสินค้าทั่วไป และสิ่งที่ควรต้องคำนึงถึงด้วยคือความต้องการในการเก็บรวบรวมวัตถุที่ใช้ในการจัดแสดง พิพิธภัณฑัเป็นสถาบันที่ถือได้ว่าเป็นศูนย์วัฒนธรรม ศูนย์การศึกษาและศูนย์กลางของชุมชน ความเหมาะสมของที่ตั้งพิพิธภัณฑัจึงขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและความต้องการของชุมชนแต่ละแห่ง

⁴⁰ Aarrison, Reymond O., อ้างถึงใน นิคม มุสิกะคามะ, กุลพันธาดา จันทรโพธิ์ศรี และมณีรัตน์ ท้วมเจริญ, เรื่องเดียวกัน, น.167.

การสร้างแปลนควรสร้างแปลนที่สมบูรณ์ไว้ และแบ่งการก่อสร้างเป็นส่วน ๆ หรืออาจวางแผนเผื่อไว้สำหรับการขยายในอนาคต นอกจากตัวอาคารแล้วจะต้องมีบริเวณพอที่จะจัดสวน มีบริเวณสำหรับจอดรถ ส่วนการจะวางแผนผังอย่างไรก็เป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละแห่ง จะถือเป็นแบบมาตรฐานไม่ได้ ต้องขึ้นกับสภาพการณ์ ความต้องการและวัตถุประสงค์ ตลอดจนประเภทของพิพิธภัณฑ์ และปัญหาเฉพาะอื่น ๆ

- ส่วนประกอบของอาคารและการเก็บเอกสาร พิพิธภัณฑ์หลายแห่งไม่ได้เตรียมห้องสำหรับเก็บเอกสารต่าง ๆ เช่น เอกสารประวัติวัตถุ ฟิล์ม ภาพถ่ายเนกาตีฟ แผนที่ แผนผัง หนังสือพิมพ์ บันทึกราชการ และสมุดทะเบียนที่เลิกใช้แล้ว ซึ่งห้องเก็บเอกสารนี้ควรมีเนื้อที่สำหรับประชาชนเข้ามาศึกษาค้นคว้าด้วย

- การเลือกสถานที่สำหรับก่อสร้าง สถานที่ก่อสร้างมีอิทธิพลส่วนหนึ่งต่อความสำเร็จของพิพิธภัณฑ์ด้วย ทั้งนี้การเลือกสถานที่ต้องคำนึงถึงหลักสำคัญได้แก่⁴¹

1. มีเนื้อที่กว้างขวางพอที่จะขยายงานได้ในอนาคต
2. อยู่ในทำเลที่มีทางคมนาคมไปมาได้สะดวก และในทิศทางเดียวกับสถาบันการศึกษา โรงเรียน และหอสมุด
3. ไม่อยู่ในย่านการค้าที่จราจรคับคั่ง และยากแก่การป้องกันอัคคีภัย
4. ไม่อยู่ในย่านโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งเต็มไปด้วยฝุ่นควัน ฝุ่นละออง และกลิ่นจากโรงงาน ซึ่งจะเป็นอันตรายแก่การสงวนรักษาวัตถุ

5. อยู่ในทำเลที่ร่มรื่น เยียบสงบ

- การวางแผนจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ มีข้อเสนอแนะและวิธีการดำเนินงานดังนี้

1. ควรมีการศึกษาดูงานพิพิธภัณฑ์อื่น ๆ ในท้องถิ่นต่าง ๆ และศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวิชาการพิพิธภัณฑ์
2. มีแบบแผนในการจัดสร้างพิพิธภัณฑ์เป็นทางการ
3. กำหนดวัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑ์ที่จะตั้งขึ้นอย่างชัดเจน
4. โครงการที่เป็นหลักใหญ่ควรระบุจำแนกให้ชัดเจน และมีบุคคลที่มีความกระตือรือร้น มีความรอบรู้ สามารถเข้ารับงานในแขนงต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑ์ได้

⁴¹ จิรา จงกล, พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา, น. 102 – 103.

5. มีการประมาณการงบประมาณค่าใช้จ่ายโดยละเอียดใน
แขนงต่าง ๆ ของโครงการทั้ง งบลงทุน (capital fund) งบดำเนินการ (operation fund)
6. มีการกำหนดขนาดของพิพิธภัณฑ์แน่นอน
7. มีสถาปนิกในการเขียนแบบก่อสร้าง และเป็นผู้ร่างโครงการ
ก่อสร้าง ทำรายการละเอียด รวมทั้งเป็นผู้ทำการประกวดราคา กำหนดการตกลงสัญญา และรับ
ทำการควบคุมการก่อสร้างอาคาร
8. เลือกทำเลที่ตั้งพร้อมกับการออกแบบ และการวางโครงการ
ก่อสร้างอาคาร และการร่างโครงการโดยสมบูรณ์พร้อมรายการละเอียด
9. เขียนแนวการจัดแสดงวัตถุ ร่างแบบตู้และแผนการจัดแสดง
ให้เห็นว่าในทางปฏิบัติให้ได้กับขนาดของห้องแสดง
10. การรับมอบวัตถุ เอกสารสำคัญ การเตรียมและการซ่อม
รักษาวัตถุ ควรดำเนินการพร้อมกับการวางโครงการ และการจัดแสดงวัตถุควรมีอยู่ในโครงการด้วย
11. มีการออกแบบตู้ที่ทันสมัย ควรออกแบบให้เหมาะสมกับ
ความต้องการของพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่ เพื่อสะดวกต่อการดูแลรักษา การเปลี่ยนวัตถุจัดแสดง การ
เคลื่อนย้าย การติดกระจกตู้ด้านหน้า และการให้แสงสว่าง
12. กำหนดวันและพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์
13. การบริการทางการศึกษาและประชาสัมพันธ์ สามารถ
พัฒนาให้ดีขึ้นได้ รวมถึงการตีพิมพ์แจ้งถึงวัตถุขึ้นพิเศษที่เป็นสิ่งใหม่ที่มีผู้มอบให้พิพิธภัณฑ์ถือว่าเป็น
เป็นสิ่งจำเป็นเช่นกัน

- วัตถุประสงค์ หน้าที่ และสถานที่ของอาคารพิพิธภัณฑ์

วัตถุประสงค์ขั้นมูลฐานของพิพิธภัณฑ์คือ การรวบรวมวัตถุ การสงวนรักษา การศึกษาค้นคว้า และ
การจัดแสดงวัตถุที่มีคุณค่าสำคัญต่อชุมชน กับการให้บริการทางการศึกษาเพื่อเพิ่มพูน
ความรู้ให้แก่ประชาชนและส่งเสริมให้เกิดความรู้ ความกระตือรือร้นไปในทางการสร้างสรรค์ หรือ
การดูแลรักษา การจัดแสดง การเตรียมการจัดแสดง และการบริการทางการศึกษา โดยทั่วไป
อาคารพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งย่อมมีส่วนประกอบตามความต้องการของพิพิธภัณฑ์แต่ละประเภท ใน
ขนาดต่าง ๆ กันด้วย ห้องจัดแสดงของแต่ละประเภทก็ย่อมจะมีความต้องการแตกต่างกันไป ฉะนั้น
จะต้องวางวัตถุประสงค์ไว้ให้แน่นอนจึงจะวางแผนแปลนได้เหมาะสมตามความต้องการ และ
ในทางปฏิบัติก็มักจะมีคณะกรรมการร่วมกันพิจารณา ประกอบด้วย ภัณฑารักษ์ สถาปนิก และ
วิศวกร หลักการทั่วไป เมื่อพิจารณาถึงหน้าที่ของอาคารพิพิธภัณฑ์ มีดังนี้

1. แบบของอาคาร หรือ style ของอาคารพิพิธภัณฑ์ พบว่า พิพิธภัณฑ์ที่สร้างเมื่อ 70 – 80 ปีมาแล้วนั้น มักเป็นอาคารแบบโบราณ อิทธิพลสถาปัตยกรรมกรีก-โรมัน หรือที่เรียกว่าเป็นแบบ classic เป็นอาคารสูงใหญ่ มีบันไดขึ้นสูงกว้างโอโถงประกอบด้วยเสาขนาดใหญ่ เป็นอาคารที่สง่างามของยุคนั้น อาคารพิพิธภัณฑ์เปลี่ยนแปลงเป็นอาคารสร้างใหม่ทั่วไปในปัจจุบัน ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา จะพบอาคารพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่อยู่ทั่วไป สร้างอาคารเพื่อให้ได้ประโยชน์ใช้สอยตามหน้าที่และวัตถุประสงค์ และมีแบบต่าง ๆ มากมาย ขึ้นอยู่กับการออกแบบของสถาปนิก สิ่งสำคัญคือ ส่วนประกอบของอาคารจะต้องให้ได้ประโยชน์ใช้สอยโดยถูกต้องครบถ้วน

2. ส่วนประกอบของอาคาร จำเป็นต้องพิจารณาถึงหน้าที่ ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์สำคัญ เพื่อจะสร้างอาคารให้ได้ประโยชน์ใช้สอยครบถ้วนตามหน้าที่ ฉะนั้น จึงต้องพิจารณาส่วนงานอันเป็นหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งแบ่งออกเป็น

ก. ส่วนบริการสาธารณะ (public services) หมายถึง ส่วนของอาคารหรือห้องต่าง ๆ ที่จะต้องจัดไว้บริการแก่ประชาชน ได้แก่ ทางเข้า-ทางออก (entrance and exits) ที่จำหน่ายบัตรผ่านประตู ห้องรับฝากของ (check room) ที่ติดต่อสอบถาม (information desk) ร้านพิพิธภัณฑ์ (museum shop) สถานที่พักและต้อนรับผู้เข้าชม (lobby) (หน้าที่ของ lobby คือ เป็นศูนย์กลางที่จะนำไปยังห้องอื่น ๆ ใช้เป็นห้องแนะนำประชาสัมพันธ์และโฆษณากิจการต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑ์ด้วย ควรเป็นห้องที่มีแสงสว่างและอากาศถ่ายเทเพียงพอ) ตู้โทรศัพท์สาธารณะ ห้องอาหารหรือที่จำหน่ายอาหาร ห้องส้วม (ควรมีอย่างน้อยที่สุด 4 ห้อง) และที่จอดรถ

ข. งานส่วนบริการด้านการศึกษา (Educational services) ประกอบด้วย ห้องประชุมหรือห้องบรรยาย (auditorium) ห้องเรียนและห้องปฏิบัติงาน (classrooms and studios) ห้องเก็บของให้ยืม (loan collection) ห้องทำงานเจ้าหน้าที่การศึกษา (offices) ห้องสมุด (museum library)

ค. ส่วนงานฝ่ายบริหาร (Administrative office) ได้แก่ ห้องทำงานของผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์ ห้องประชุมเจ้าหน้าที่ ห้องทำงานของเลขานุการและเจ้าหน้าที่ฝ่ายธุรการสารบรรณ การเงิน ฯลฯ สำนักงานฝ่ายบริหารควรเป็นศูนย์กลาง ใกล้ที่ทำงานของภัณฑารักษ์ นายทะเบียน เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษา และหน่วยงานอื่น ๆ

ง. ส่วนงานฝ่ายภัณฑารักษ์ และหน่วยปฏิบัติอื่น ๆ (Curatorial offices and service quarters) ประกอบด้วย

- สำนักงานภัณฑารักษ์ (Curatorial office) งานบริหารของพิพิธภัณฑ์แบ่งออกเป็น department ต่าง ๆ สำนักงานภัณฑารักษ์ของแต่ละ department จึงประกอบด้วยห้องทำงานภัณฑารักษ์ ห้องศึกษาค้นคว้า คลังเก็บของ (workroom, study rooms and study collection)

- ห้องคลัง (Museum storage) ในทางปฏิบัติอาจทำได้ 2 ทางคือ วัตถุเหลือจัดหรือวัตถุที่เก็บรักษาเพื่อการศึกษาค้นคว้า อาจกระจายห้องเก็บอยู่ตาม department ต่าง ๆ ของภัณฑารักษ์ ซึ่งแต่ละแผนกก็จะเก็บรักษาคลังเก็บวัตถุเพื่อค้นคว้า และดูแลรักษาวัตถุเหลือจากจัดแสดงด้วย ส่วนอีกวิธีหนึ่งคือ มีคลังเฉพาะเป็นคลังรวม ดูแลโดยนายทะเบียน มีการเก็บรักษาและจัดอย่างเป็นระบบ ให้บริการเข้าศึกษาค้นคว้าได้ ทั้งนี้คลังพิพิธภัณฑ์ต้องการเนื้อที่มาก เพราะการเก็บรักษาวัตถุแต่ละประเภทแตกต่างกัน จะต้องเก็บรักษาให้ถูกวิธี นอกจากนั้นจะต้องจัดตามหลักวิชาให้เป็น study collection สำหรับบริการผู้ศึกษาค้นคว้า เนื้อที่คลังยังต้องคำนึงถึงเนื้อที่บริการผู้เข้าใช้ด้วย การเก็บรักษามีระบบและระเบียบต้องการเนื้อที่

- สำนักงานทะเบียน และงานเทคนิค (Registrar quarters and technical services) ประกอบด้วย ห้องรับของ (receiving room) สำนักงาน (office) ห้องเก็บของ (storage) ห้องถ่ายรูป (photography workroom) ห้องช่างไม้ (work shop) และห้องปฏิบัติการสงวนรักษา (conservation workshop) โดยหลักการแล้ว วัตถุเมื่อเข้ามาพิพิธภัณฑ์จะต้องเข้าไปห้องทะเบียน ตรวจสอบสภาพ ถ่ายรูป หากชำรุดเสื่อมสภาพต้องส่งเข้าห้องปฏิบัติการซ่อมสงวนรักษา ขณะที่ยังไม่ได้ส่งเข้าคลังหรือส่งไปจัดแสดงต้องมีห้องเก็บ จากนั้นงานทะเบียนมีหน้าที่ควบคุมการบรรจุหีบห่อ การเปิดหีบห่อ ฉะนั้นจึงต้องมีห้องปฏิบัติการช่างไม้ และวัสดุสำหรับบรรจุหีบห่ออยู่ใกล้เคียงด้วย

- ห้องทำงานฝ่ายเทคนิค (Technical workshop) เป็นปฏิบัติการสำหรับเจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่จัดทำวัตถุจัดแสดง

- ห้องปฏิบัติการช่างทั่วไป ได้แก่ โรงงานช่างหรือห้องปฏิบัติงานช่างต่าง ๆ เช่น ช่างไม้ ช่างสี ช่างโลหะ ช่างปูน ช่างพลาสติก เป็นต้น

- ห้องปฏิบัติการฝ่ายศิลป์ ได้แก่ ห้องช่างออกแบบช่างเขียน ช่างศิลป์อื่น ๆ

จ. ส่วนงานรักษาความปลอดภัย (Security services) จะต้องมียุทธศาสตร์รักษาความปลอดภัยที่มั่นคงมีประสิทธิภาพ

จ. ส่วนงานการจัดแสดง (Exhibition halls) ห้องจัดแสดง

มีความสำคัญที่สุดสำหรับพิพิธภัณฑ์ ผู้เข้าชมมักตัดสินคุณค่าของพิพิธภัณฑ์ที่การจัดแสดง และตัดสินคุณค่าของอาคารที่ลักษณะเนื้อหาของห้องที่ใช้จัดแสดงด้วย เพราะผู้เข้าชมจะเข้าชมห้องนิทรรศการซึ่งเป็นงานหน้าฉากของพิพิธภัณฑ์ แบ่งออกเป็น

- การแบ่งเนื้อที่ห้องจัดแสดง ต้องคำนึงถึงหน้าที่

และความจำเป็นของพิพิธภัณฑ์แต่ละประเภท และแต่ละแห่ง โดยต้องมีวัตถุประสงค์ให้แน่นอน โดยทั่วไปห้องจัดแสดงควรมีเนื้อที่มาก เพื่อสะดวกในการตกแต่งแบ่งกันเมื่อออกแบบจัดแสดงระดับของเพดานควรจะพอเหมาะไม่สูงหรือต่ำเกินไป

- ลักษณะของห้องจัดแสดง มีหลายแบบ เช่น ห้อง

แสดงแบบธรรมดา (simple chamber) คือห้องที่มีหน้าต่างซึ่งอาจเป็นหน้าต่างสูงหรือมีหน้าต่างด้านหนึ่งและใช้แสงไฟฟ้าช่วยในการจัดแสดง ห้องแสดงแบบยกพื้นโล่ง (hall with a balcony) ห้องแสดงภาพเขียนที่ใช้แสงธรรมชาติจากหลังคา (skylighted gallery) ห้องแสดงชนิดที่ไม่มีหน้าต่าง ๆ (windowless) และห้องจัดแสดงที่ต้องเตรียมเนื้อหาไว้พิเศษคือ period rooms และ habitat groups

- ห้องจัดแสดงชั่วคราว (temporary exhibition

hall) คือห้องสำหรับจัดนิทรรศการชั่วคราว หรือนิทรรศการหมุนเวียน

- การจัดกลุ่มของห้องในอาคาร มีความสำคัญมาก

โดยเฉพาะอาคารพิพิธภัณฑ์จะต้องวางแผนสำหรับการเข้าชมเป็นไปตามแผนที่กำหนด คือเข้าห้องหนึ่งต่อไปถึงอีกห้องหนึ่งเป็นลำดับ จนกระทั่งออกทางเดิม เช่น การจัดให้เข้าห้องหนึ่งออกห้องหนึ่ง (room to room) ห้องแสดงและเฉลียง (room and corridor) ห้องโถงเชื่อมห้องเล็ก (nave-to-room) การจัดกลุ่มห้องทั้งสามแบบนี้ใช้กันทั่วไป และในอาคารใหญ่อาจมีทั้งสามแบบประสมอยู่และซับซ้อนไปตามแบบอาคาร

- รูปห้องและการกำหนดเส้นทางเดิน ปัญหาการจัด

รูปห้องเกี่ยวข้องกับทางเดินของผู้ชมในห้องจัดแสดงด้วย ถ้าห้องมีประตูเดียวจะสะดวกในการที่จะให้ผู้ชมได้ดูการจัดแสดงเรียงเป็นลำดับได้ตามต้องการ ตั้งแต่เริ่มต้นทางเข้าไปจนถึงทางออก แต่ถ้ามีหลายประตูจะเป็นการยากที่จะกำหนดทางเดินให้ผู้ชมได้ชมสิ่งของตามลำดับได้ แต่ถ้าเป็นห้องต่อห้องต่อกันไป การวางประตูก็จะต้องคำนึงถึงเรื่องนี้ ให้คนเดินดูได้รอบในห้องหนึ่งก่อนที่จะผ่านไปห้องต่อไป

ช. นอกจากส่วนงานต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว การสร้างอาคาร
พิพิธภัณฑสถานยังต้องพิจารณาถึงเรื่องอื่น ๆ อีก ได้แก่ ห้องพักรักษาคน คนสวน คนทำความสะอาด
เรือนพักเจ้าหน้าที่ และโรงรถ

- การจัดแปลนของอาคารสถานที่ งานขั้นต่อไปของการจัดตั้ง
พิพิธภัณฑสถานคือ การเชื่อมความสำคัญของการทำงานระหว่างเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน การ
วางแผนจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานที่ดีต้องสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะความมีประสิทธิภาพของงานแขนงต่าง
ๆ ที่รับผิดชอบเป็นเอกเทศและสัมพันธ์กับหน่วยงานอื่นโดยไม่มีผลเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน โดยหลัก
ใหญ่ที่ต้องใช้พิจารณาในการวางแผนคือการขยายพิพิธภัณฑสถานและการก่อสร้างเพิ่มเติมในอนาคต

การมีแบบแผนที่ดีก็เพื่อเตรียมงานให้มีประสิทธิภาพที่สุด
เพื่อให้งานดำเนินไปอย่างมีระบบ เป็นการวางรากฐานทางการบริหาร และควบคุมกิจการ
พิพิธภัณฑสถานให้มั่นคงทั้งภายในและภายนอก จำเป็นต้องวางระเบียบแบบแผนของอาคาร โดยศึกษา
ลักษณะงานภายในและกิจกรรมที่จะเสนอต่อมวลชน ซึ่งสองส่วนนี้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน
แต่มีคุณสมบัติที่ต่างกัน

งานขั้นต่อไปของการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานคือ การเชื่อม
ความสำคัญของการทำงานระหว่างเจ้าหน้าที่ด้านต่าง ๆ เข้าด้วยกัน การวางแผนจัดตั้งพิพิธภัณฑ
ที่ตื้นนั้น ต้องสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะความมีประสิทธิภาพของงานแขนงต่าง ๆ ที่รับผิดชอบเป็น
เอกเทศและสัมพันธ์กับหน่วยงานอื่นโดยไม่มีผลเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ทั้งนี้ แบบแผนที่ดีเพื่อเตรียม
งานให้มีประสิทธิภาพที่สุด เพื่อให้งานดำเนินไปอย่างมีระบบเป็นการวางรากฐานทางการบริหาร
และควบคุมกิจการพิพิธภัณฑสถานให้มีความมั่นคงทั้งภายในและภายนอก จำเป็นต้องวางระเบียบแบบ
แผนของอาคาร โดยศึกษาลักษณะงานภายในและกิจกรรมที่จะเสนอต่อมวลชน นั่นคือ
องค์ประกอบของอาคารพิพิธภัณฑสถานควรประกอบด้วยภารกิจของเจ้าหน้าที่ภายในและกิจกรรม
สำหรับมวลชนทั่วไป

ในการวางแผนเพื่อจัดทำผังระเบียบมีหลักการขั้นมูลฐานที่ควร
คำนึงถึงคือ การจัดทำแบบแปลนที่ได้อบรมเนื้อที่ไว้เพื่อการขยายขยายในอนาคต และการก่อสร้าง
เพิ่มเติมเป็นอาคารหลายชั้นด้วย ทั้งนี้เพื่อให้พิพิธภัณฑสถานสามารถดำเนินกิจการให้เป็นประโยชน์ต่อ
ชุมชน ไม่ว่าจะเป็กิจกรรมด้านการจัดแสดงพิเศษ หรือการบริการการศึกษาต่อชุมชน เป็นต้น⁴²

⁴² ศึกษารายละเอียดตัวอย่างแบบแปลนขั้นมูลฐานได้ใน นิคม มุสิกคามะ, กุลพันธ์
ธาดา จันทรโพธิ์ศรีและเมณีนรัตน์ ท่วมเจริญ, วิชาการพิพิธภัณฑสถาน, น. 174 – 178.

2.1.4.3 วัสดุและอุปกรณ์การก่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ ประกอบด้วย

- ค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างอาคาร เงินทุนเป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจขนาดวัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้ในการก่อสร้างพิพิธภัณฑ์
 - การวางแผนแปลนก่อสร้างอาคาร การร่างแบบแปลนก่อสร้างที่ละเอียดเป็นรายละเอียดขั้นสุดท้ายดำเนินการโดยสถาปนิก โดยให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของหน้าที่ชั้นพื้นฐานที่ยังต้องคงไว้
 - โครงสร้างอาคารและที่กันไฟ เพื่อประกันความแน่ใจในการสงวนรักษาวัตถุ โครงสร้างอาคารต้องทำเป็นที่กันไฟได้
 - หน้าต่าง ควรตัดออกจากเนื้อที่ห้องจัดแสดง ปัญหาของหน้าต่างคือ ทำให้เกิดปัญหาการสะท้อนแสงเข้ากระจก แสงอาทิตย์เป็นเหตุให้วัตถุซีดจางและทำลายวัตถุเอกสาร ภาพเขียน เกิดความร้อนภายในห้อง รวมถึงเรื่องฝุ่นละออง ฯลฯ
 - ความร้อนและการระบายอากาศ ผิวนั่งอาคารต้องไม่เป็นตัวเก็บความร้อน และจะเป็นตัวกระจายความร้อน ควรใช้ระบบปรับอากาศชนิดติดตั้งเครื่องระบายความชื้น เพื่อรักษาระดับความชื้นให้คงที่ และควรติดตั้งเครื่องดับไฟแบบอัตโนมัติไว้ด้วยเพื่อป้องกันอัคคีภัย
 - ห้องใต้ถุนอาคาร ถ้าเป็นพิพิธภัณฑ์ขนาดเล็กยังไม่จำเป็นต้องมีห้องนี้ ซึ่งหากมีแล้วอาจกลายเป็นที่รวมวัตถุอย่างไม่มีระเบียบ วัตถุที่ใช้ประโยชน์ไม่ได้ กลายเป็นองค์ประกอบที่มีส่วนทำให้เกิดสภาพการเก็บวัตถุที่เลวและคนดูแลรักษาวัตถุมีสภาพไม่ดีพอ
 - แสงสว่างในห้องจัดแสดง แบ่งเป็น 2 ชนิดคือ แสงธรรมชาติ เป็นแสงที่เหมาะสมที่สุดเกี่ยวกับการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ เพราะแสงธรรมชาติให้ปริมาณที่นุ่มนวลและไม่เปลี่ยนแปลงสีของวัตถุ ตามธรรมชาติแสงธรรมชาตินี้สามารถนำมาใช้ในห้องแสดงได้ 2 วิธีคือ การนำแสงธรรมชาติมาใช้โดยส่องมาจากหลังคา โดยต้องเป็นหลังคาที่เป็นกระจกฝ้าซึ่งสามารถกรองแสงไวโอเล็ตได้ และแสงจากผนังด้านข้าง ใช้สะท้อนลงเหนือตู้แสดงอีกทีหนึ่ง
- แสงไฟฟ้าไม่ควรนำมาใช้ในการจัดแสดงวัตถุในพิพิธภัณฑ์ เพราะเป็นการสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายและเปลี่ยนแปลงลักษณะวัตถุมากเกินไป แต่เนื่องจากแสงไฟฟ้าสามารถดัดแปลงมาใช้ในมุมต่าง ๆ ได้สะดวกและมีปริมาตรสม่ำเสมอ จึงเป็นแสงที่ใช้กันแพร่หลายในพิพิธภัณฑ์ปัจจุบัน
- กฎเกณฑ์หนึ่งที่ไปสู่งานการจัดแสดงที่ทันสมัยและมีประสิทธิภาพคือ การจัดเตรียมห้องแสดงให้เปลี่ยนแปลงได้เรื่อย ๆ หลักการนี้เป็นผลสะท้อนต่อห้องแสดงและ

โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้มีการเตรียมทางด้านแสงไฟฟ้า การให้แสงสว่างจึงไม่ควรวางสายไฟฟ้าตามระบบไฟฟ้าอย่างถาวร ควรใช้ระบบไฟเสียบปลั๊กตามผนังหรือพื้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตำแหน่งตู้ว่าอยู่ติดผนังหรือตั้งเป็นส่วนแบ่งกันห้องหรือตั้งกลางห้อง ควรติดไฟฟ้าในตู้ทั้งหมด ตู้ที่มีลักษณะตั้งเป็นมุมฉากควรติดแผ่นกระจกฝ้าวางกันกรองแสงไว้ชั้นหนึ่ง ฝ้าด้านบนตู้ติดบานพับทำให้มีการสับเปลี่ยนแสงไฟได้ และทำให้สามารถทำความสะอาดขจัดฝุ่นละอองได้ทั่วถึง ส่วนการให้แสงสว่างแก่แผงรูปภาพ ภาพเขียนและวัตถุอื่นนอกตู้จัดแสดงนั้น ควรใช้สปอร์ตไลท์ส่องตรงไปยังวัตถุ ซึ่งอาจติดไว้บนเพดานหรือซ่อนไว้ตามมุมต่าง ๆ หรือใช้แบบเคลื่อนที่ไปตามราง

โดยทั่วไปแสงสว่างเป็นที่ต้องการอยู่เสมอเมื่อมีการจัดแสดงวัตถุและเป็นปัจจัยให้ความสว่างแก่อาคาร อย่างไรก็ตาม เมื่อติดไฟในห้องจัดแสดง ควรติดแสงไฟฟ้าตามเพดาน เพื่อให้ปริมาณของแสงกระจายไปในห้องแสดงเพื่อหลีกเลี่ยงการสะท้อนแสงเข้ากระจก และการเตรียมแสงสว่างสำหรับการจัดแสดงวัตถุ อาจใช้ระบบไฟฟ้ารวมกันเปิด-ปิดไฟพร้อมกันซึ่งจะมีแผงควบคุมไฟฟ้าที่เป็นศูนย์กลาง

ผลสะท้อนในทางเสื่อมของแสงอุลตราไวโอเลตในแสงไฟฟ้าที่มีต่อวัตถุ เป็นปัญหาหนึ่งซึ่งหาทางแก้ไขได้โดยใช้กระจกโปร่งแสง เช่นกระจกฝ้าวางไว้ใต้แสง หรือติดกับหลอดไฟฟ้าเพื่อกรองแสงอุลตราไวโอเลตดังกล่าว

แสงสว่างภายนอกอาคารเป็นส่วนสำคัญที่จะต้องพิจารณาถึง เพราะสามารถเน้นให้เห็นว่าอาคารดังกล่าวนี้เป็นพิพิธภัณฑ์ และเป็นการเน้นให้พิเศษลงไปแก่อาคารในฐานะที่เป็นการอำนวยความสะดวกแก่ชุมชนชนที่สำคัญ นอกจากนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการรักษาความปลอดภัยและให้ความปลอดภัยแก่ชุมชนที่อยู่นอกอาคาร และทางออกทุกทางควรติดแสงไฟฟ้า

- เพดานของพิพิธภัณฑ์ ควรเป็นพื้นเพดานเรียบ แข็งแรง มีเสารับน้ำหนักยึดค้ำระหว่างพื้นที่และเพดานซึ่งอาจใช้ยึดแผงสำหรับแสดงภาพและอื่น ๆ ระบบงานที่ใช้กับเพดานทั้งหมดไม่ควรเป็นวัสดุสำหรับติดไฟ และระบบการยึดควรจะมีมั่นคงแข็งแรงพอเข้ากับการใช้เสายึดพื้นเพดานตลอดอาคารไม่ควรเป็นวัสดุติดไฟ และควรมีคุณภาพในการเก็บเสียงด้วย หรืออาจเป็นเพดานเก็บเสียงติดแฉกไฟและติดฉนวนกันไฟไว้ด้วย สำหรับเพดานห้องทำงานของเจ้าหน้าที่คลังเก็บวัตถุเหลือจัดเป็นแบบก่ออิฐโอบกปูน ก็ควรมีการฉีดยาผนังให้แข็งแรงเพื่อป้องกันฝุ่น ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้ได้กับผิวอาคารก่ออิฐทุกชนิด

- ฝ้าผนังและฝ้ากันห้อง ฝ้าผนังและฝ้ากันห้องควรเป็นแบบราบเรียบแบบเดียวกัน แข็งแรง ฝ้าผนังควรเป็นวัตถุไม่ติดไฟ และในการก่อสร้างหากเป็นแบบก่ออิฐโอบกปูนควร

ทำด้วยผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปที่ประกอบในการสร้างผนังติดฉนวนกันไฟไว้ ลักษณะภายนอกของอาคารพิพิธภัณฑ์เป็นส่วนสำคัญยิ่งในการสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อพิพิธภัณฑ์ การออกแบบลักษณะภายนอกอาคารอย่างรอบคอบ รวมทั้งการใช้วัสดุทำผนัง เช่น อิฐ หิน หรือวัสดุที่คล้ายคลึงย่อมเป็นที่ต้องการ

- พื้นอาคาร พื้นห้องจัดแสดงมีหลายหน้าที่หลายประการผสมกันอยู่ ถ้าใช้วัสดุที่ยืดหยุ่นได้ก็จะเป็นดี เพื่อที่จะทนทานต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นจากสั่นรอนเท้าและน้ำหนักตลอดจนการเคลื่อนย้ายตู้และวัตถุที่จัดแสดง ผิวพื้นควรจะรักษาได้ง่าย ควรจัดเตรียมทำทางเดินไฟฟ้าไว้กับพื้น โครงสร้างวางแสงไฟฟ้าควรติดกับคอนกรีต ควรมีการพ่นฉาบคอนกรีตเพื่อป้องกันฝุ่น ถ้าเป็นไปได้การฉาบนี้ควรจะใช้กับอาคารทั้งหมด เพราะฝุ่นเป็นปัญหาสำคัญมากในการดูแลรักษาวัตถุที่จัดแสดงและวัตถุที่รวบรวมไว้ในคลังเก็บวัตถุ

- การรักษาความปลอดภัยและการป้องกัน โดยเฉพาะในเรื่องการป้องกันอัคคีภัย ซึ่งไม่ควรใช้ท่อผ้าใบฉีดน้ำ เพราะน้ำมีปริมาณมากเกินไปยอมทำให้วัตถุเสียหายได้ จึงควรตั้งเครื่องดับเพลิงแบบใช้ตามจุดต่าง ๆ ในส่วนเนื้อที่ทำงานของเจ้าหน้าที่และเนื้อที่สำหรับประชาชนรวมทั้งติดตั้งใกล้ห้องผลิตความร้อน ติดตั้งสัญญาณแจ้งไฟไหม้ ทั้งนี้ควรเป็นไปตามระเบียบและกฎเกณฑ์เกี่ยวกับอัคคีภัยของแต่ละท้องถิ่น

- ประตูทางเข้าออกอาคาร ต้องมีความกว้างและสูงได้ขนาดพอที่จะเป็นทางผ่านของตู้แม่จัดแสดงวัตถุสิ่งของต่าง ๆ และสิ่งของจัดแสดง ประตูที่เป็นทางออกไปสู่ทางเข้าออกห้องแสดงและคลังเก็บวัตถุเหลือจัด ควรมีความสูงเต็มถึงเพดาน และโดยเฉพาะห้องคลังเก็บวัตถุควรทำด้วยเหล็กกล้าเพื่อสกัดไฟมิให้ลุกลาม

- การเตรียมงานสำหรับบุคคลทุพพลภาพ โดยหลักการแล้วไม่ควรมีบันไดจากอาคารไปสู่ทางเข้าออกทางประตูด้านนอก ถ้าจำเป็นต้องมีทางเชื่อม ควรทำเป็นทางเดินลาดเอียงเล็กน้อย แทนที่จะสร้างบันไดเป็นขั้น ๆ หรือลดหลั่นพื้นเป็นขั้น ๆ

2.1.4.4 แสงสว่างในอาคารพิพิธภัณฑ์ (Museum lighting) โดยทั่วไปแล้วการให้แสงสว่างในอาคารพิพิธภัณฑ์ก็เหมือนกับอาคารอื่น ๆ ยกเว้นห้องจัดแสดงเท่านั้น ซึ่งมีลักษณะพิเศษ โดยเฉพาะ ห้องทำงาน ห้องประชุม ห้องสมุด ห้องเรียน ก็ใช้แสงสว่างตามลักษณะของห้องเหล่านั้น เหมือนอย่างอาคารอื่น ๆ ห้องประชุมก็เป็นห้องมีดีใช้ฉายภาพยนตร์ ฉายภาพนิ่งได้ ห้องสมุดก็มีแสงสว่างตามแบบของห้องสมุดทั่วไป

ปัญหาเรื่องแสงในห้องจัดแสดงเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องพิจารณาและตกลงใจในการออกแบบอาคาร ในปัจจุบันอาคารพิพิธภัณฑ์ที่มีชื่อเรียกกว้าง ๆ หลายแบบ คือ skylighted

museum และ windowless museum ซึ่งจะเห็นได้ว่าแบบแรกใช้ระบบแสงธรรมชาติ และแบบหลังใช้ระบบแสงประดิษฐ์เพราะเป็นห้องมืดไม่มีหน้าต่าง ๆ

ตั้งแต่ศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ความนิยมของคนเริ่มเปลี่ยนมานิยมความสว่างไสวและความสดใส มีการประดิษฐ์คิดค้นแสงสว่างมากมายที่จะใช้ในเวลากลางคืน และจะใช้แทนแสงสว่างธรรมชาติ เป็นต้นว่า แสง fluorescent ก็เป็นที่นิยมกันว่า ใช้แทนแสงธรรมชาติได้ใกล้เคียงที่สุด เมื่อความนิยมของคนเปลี่ยนแปลงไปตามสมัย พิพิธภัณฑท์ก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยเฉพาะพิพิธภัณฑท์สาขาวิทยาศาสตร์นิยมแบบ “windowless” และใช้แสงสว่างประดิษฐ์ทั้งอาคาร ในขณะที่พิพิธภัณฑท์สาขาศิลปะยังนิยมแสงธรรมชาติอยู่ แต่โดยทั่วไปแล้วใช้แสงผสม คือทั้งแสงธรรมชาติและแสงประดิษฐ์ และความนิยมในเรื่องทิศทางของแสงก็เปลี่ยนไปด้วย ในสมัยก่อนนิยมแสงสว่างธรรมชาติที่มาจากทิศเหนือ แต่ปัจจุบันนิยมแสงที่มาจากทิศใต้

- เทคนิคเกี่ยวกับการให้แสงสว่าง มีดังนี้

1. ชนิดของแสงสว่าง ได้แก่ แสงสว่างธรรมชาติ แสงสว่างประดิษฐ์ และแสงสว่างผสมระหว่างธรรมชาติและประดิษฐ์
2. คุณสมบัติของแสงสว่าง แสงสว่างธรรมชาติก่อให้เกิดบรรยากาศตามธรรมชาติและมีชีวิตชีวา เปลี่ยนไปตามฤดูกาล ตามทิศ และตามธรรมชาติของอากาศ ส่วนแสงสว่างประดิษฐ์ สามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้และคุณภาพคงที่ ในด้านความสะดวกแล้ว แสงสว่างประดิษฐ์สะดวกและจัดทำได้ง่ายกว่า แต่ที่คนส่วนมากไม่ค่อยนิยมนั้น ด้วยความรู้สึกที่ว่าเป็นของที่สร้างขึ้นไม่ใช่ธรรมชาติ และยังเป็นกรลึนเปลืองด้วย
3. การกำหนดความแรงของแสงสว่าง ทั้งนี้ตามหลักเกณฑ์แล้ว พิพิธภัณฑท์ต้องการแสงสว่างเพียงให้เห็นของต่าง ๆ ชัดเจน ต้องการแสงที่อ่อนนุ่ม ไม่จ้าจนตาพร่า
4. ปรากฏการณ์ที่เกิดจากแสงสว่าง เช่น แสงสะท้อน แสงสว่างในระดับสายตาที่ทำให้ตาพร่า
5. การกระทบของแสงสว่าง วัตถุจัดแสดงบางชนิดจะมีคุณค่าหรือเสียความงามขึ้นอยู่กับการให้แสงสว่าง
6. ทางเดินของแสงสว่าง แสงต้องเดินมาที่วัตถุ ไม่ใช่แสงส่องมาที่คนดู หรือที่พื้นห้อง และแสงสว่างจะต้องกระจายทั่วไปถึงพื้นห้องด้วย แต่เทคนิคในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปหลายแบบ เช่น บางแห่งให้ห้องมืด แล้วใช้ไฟในตู้จัดแสดงจับที่วัตถุให้วัตถุเด่น บางแห่งใช้แสงสว่างธรรมชาติสำหรับความสว่างของห้องและใช้แสงสว่างประดิษฐ์พุ่งไปที่วัตถุ เป็นต้น

- วิธีการปฏิบัติเกี่ยวกับการให้แสงสว่าง มีดังนี้

1. การให้แสงสว่างตามธรรมชาติ

- การให้แสงสว่างจากข้างบน นิยมทำกันโดยให้แสงสว่างเข้าทางหลังคา นั่นคือการสร้างหลังคากระจก อาจเป็นหลังคากระจกทั้งหมดหรือใส่กระจกบางส่วน
- การให้แสงสว่างจากด้านข้าง เป็นแบบที่ใช้กันมาแต่โบราณ แต่แสงจะแผ่ออกไม่เท่ากัน พื้นหลังของวัตถุแสงไม่พอเงาของคนดูก็มักบังวัตถุ และแสงเข้ามาตรงวัตถุมากเกินไป
- แสงสว่างทางอ้อม โดยใช้วิธีให้เกิดแสงสะท้อน เช่น สะท้อนบนผนัง สีขาว ใช้กระจกเงาสะท้อนแสง เป็นต้น

2. แสงสว่างประดิษฐ์ ได้แก่ แสงไฟฟ้าจากหลอดไส้ และแสงจากหลอด fluorescent แสงไฟฟ้าโดยทั่วไปมีความร้อนและสีแดงยิ่งกว่าแสงธรรมชาติ ส่วนแสง fluorescent นั้นใกล้เคียงกับแสงธรรมชาติมาก ปัจจุบันมี day light fluorescent ซึ่งนับว่าดีที่สุดสำหรับแสงสว่างประดิษฐ์

2.1.4.5 หลักการสำคัญบางอย่างในการออกแบบอาคารพิพิธภัณฑน์ ได้แก่

- การจัดระบบสายงาน กุญแจที่ไขไปสู่การก่อสร้างอาคารให้มีประสิทธิภาพในภาคปฏิบัติคือ การทำผังเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของหน้าที่ การจัดระเบียบเนื้อที่ และการวางแผนผัง คติทางสถาปัตยกรรมที่ว่ารูปแบบต้องตามมาทีหลังหน้าที่ ถือเป็นข้อกำหนดขั้นมูลฐาน การวางแผนสร้างพิพิธภัณฑน์จึงต้องสะท้อนและแสดงลักษณะเด่นอย่างชัดเจนของหน้าที่ของสายงานที่เกี่ยวข้องกัน

- ความมีประสิทธิภาพอาจเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ที่ได้รับความสำเร็จระหว่างเนื้อที่อาคารที่เตรียมการไว้ งานที่กระทำให้สำเร็จลงได้ จำนวนเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน และเงินทุน การสร้างพิพิธภัณฑน์ ที่มีอยู่แล้ว

บุคคลที่รับผิดชอบงานในระหว่างระยะเวลาเปิดพิพิธภัณฑน์ มีหน้าที่ควบคุมดูแลส่วนเนื้อที่ของประชาชนในขณะที่ตนอยู่ในห้องทำงาน ห้องปฏิบัติการ หรือคลังเก็บวัตถุ หรือทำงานด้านอื่น ๆ เช่น การรับมอบวัตถุ การซ่อมแซมวัตถุ การเตรียมป้ายคำบรรยาย การวางแผนการจัดแสดง การตอบคำถาม หรือการโต้ตอบจดหมาย เพราะฉะนั้น เป็นความสำคัญอย่างยิ่งที่ตั้งศูนย์กลางของห้องทำงานแยกออกไปจากเขตเนื้อที่ประชาชน เช่น ที่פקผู้เข้าชม ที่ขายของ

คลังเก็บวัตถุ ควรอยู่บนระดับพื้นดิน และอยู่ติดกับห้องจัดแสดง โดยวิธีนี้ จะช่วยส่งเสริมห้องแสดงให้มีการเปลี่ยนแปลงวัตถุจัดแสดงอยู่เสมอ และเพราะฉะนั้น ย่อมทำให้ งานการรวบรวมวัตถุเป็นงานที่คล่องแคล่วและวัตถุยังมีประโยชน์อยู่ได้ รายงานของภัณฑารักษ์ บัญชีแยกประเภทวัตถุ และบัตรทะเบียนที่เก็บไว้ในห้องทำงาน จะอยู่ใกล้เคียงวัตถุเพื่อความ สะดวกง่ายตายในการใช้อ้างอิง

- การจำแนกหน้าที่ การจำแนกงานออกเป็นฝ่ายเป็นสิ่งสำคัญในการ ดำเนินงาน และถ้าได้มีการเตรียมห้องทำงานเป็นเอกเทศแล้ว ย่อมจะปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย สำเร็จจริงได้ ห้องปฏิบัติการและห้องทำงานต้องรวมไว้ในเขตของเจ้าหน้าที่ซึ่งควบคุมดูแลอยู่ จาก ส่วนเนื้อที่ของประชาชนเข้าไปสู่เนื้อที่ของเจ้าหน้าที่ ควรจะมีทางประตูทางเดียวเพื่อทำให้การ ควบคุมมีประสิทธิภาพ ส่วนห้องจัดแสดงและห้องบรรยายควรมีทางเข้าโดยเอกเทศแยกไปจากที่ พักผู้เข้าชม

- การขยายเพิ่มเติมในอนาคต โดยธรรมชาติแล้วพิพิธภัณฑ์จะต้องมีการขยาย งานตลอดเวลา เพราะฉะนั้นต้องวางแผนการก่อสร้างในวิถิต่างให้งานขยายเพิ่มเติมได้อย่าง เต็มที่ หมายความว่าต้องมองเห็นความต้องการในระยะยาว เนื่องจากการรวบรวมวัตถุเป็นหลัก สำคัญของพิพิธภัณฑ์ เนื้อที่คลังเก็บวัตถุต้องขยายได้อย่างมั่นคงแข็งแรง เรื่องราวที่พิพิธภัณฑ์ สามารถเล่าได้ก็มีมากขึ้นเช่นเดียวกัน นั่นคือห้องจัดแสดงก็ย่อมต้องขยายออกไปได้ การขยายเนื้อ ที่ออกไปก็ต้องให้อาคารมีสุนทรียภาพที่น่าพอใจ และเมื่อมีการขยายเพิ่มเติมก็ไม่ขัดกับ โครงสร้างของหลังคาอาคาร

- ความต้องการทางโครงสร้างอาคารและกลไก แบบแปลนที่คิดขึ้นนั้นต้อง สามารถใช้ในการก่อสร้างได้จริง หลังคาต้องมีการยึดค้ำ อาคารที่มีการก่อสร้างชนิดกันไฟได้ หลังคาที่ทำด้วยไม้ไม่ควรทำเพดานปิดบังหรือทำห้องใต้หลังคา เพราะไฟอาจเกิดขึ้นได้ สถาปนิก จะต้องคำนึงถึงเครื่องมือกลไกต่าง ๆ ที่จำเป็นในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์บรรจุไว้ในแบบแปลนใน การก่อสร้างอย่างมีแบบแผน

- ความสำคัญของการจัดแสดง ตั้งแต่ผู้ชมเริ่มเข้าสู่ห้องจัดแสดงถือว่าการ เริ่มต้นของเรื่องราวและจากที่นั้นก็ติดตามลำดับเรื่องไปตามวัตถุที่เรียงรายในการจัดแสดงโดยไม่ สับสน ห้องที่มีความยาวมีส่วนช่วยให้การจัดแสดงมีประสิทธิภาพ สามารถจัดวางตู้ลักษณะตั้ง ฉากไปรอบห้อง ซึ่งเป็นส่วนช่วยในการออกแบบและลักษณะเด่นของห้องจัดแสดงดีขึ้นด้วย ห้อง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าให้ปริมาณเนื้อที่มากในการจัดวางตู้โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับห้องสี่เหลี่ยมจัตุรัส

ซึ่งจะมีแนวโน้มให้ผู้ชมเกิดการสับสนในความสนใจและแนวทางการดูเปลี่ยนไป ที่สำคัญคือ ทำให้ไม่เข้าใจเรื่องราวที่จัดแสดง

- อัตราค่าใช้จ่าย ควรทำเป็นรายละเอียดในการวางแผนจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ไว้แต่แรก ควรแยกรายการการจัดทำงบประมาณ เช่น งบประมาณ งบประมาณด้วย ค่าที่ดิน ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ค่าการก่อสร้าง ค่าวัสดุที่ใช้ในการจัดแสดง ค่าวัสดุที่ใช้ในคลังเก็บวัตถุ ค่าวัสดุที่ใช้ในห้องบรรยาย ห้องทำงาน ห้องปฏิบัติการ ค่าตกแต่งอาคาร ค่าตกแต่งสถานที่ ค่าก่อสร้างภายนอกอาคาร การทำถนนและทางเท้า การระบายน้ำ การวางท่อระบายน้ำไฮโดรค ค่าถังเก็บน้ำขนาดใหญ่ รวมทั้งการทำรั้วและการประดับไฟฟ้า ฯลฯ และงบประมาณ ซึ่งระหว่างวางแผนจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ควรได้พิจารณาถึงงบประมาณระหว่างปฏิบัติการ เช่น เงินเดือนและค่าจ้าง ค่าครุภัณฑ์ เครื่องมือเครื่องใช้ การจัดซื้อวัตถุเข้าพิพิธภัณฑ์ วัตถุที่ใช้ในการดูแลรักษา ตู้พิเศษ แผงจัดแสดง การปฏิบัติการเกี่ยวกับรูปถ่าย อุปกรณ์ต่าง ๆ การซ่อมรักษาวัตถุ การจัดเปลี่ยนและการดูแลรักษาวัตถุ ฯลฯ งบประมาณประเภทนี้จะเพิ่มจำนวนมากขึ้นตามภาวะทางเศรษฐกิจของแต่ละแห่ง ทั้งนี้การประมาณความต้องการทางการเงินของพิพิธภัณฑ์ที่ต่ำเกินไป โดยไม่ศึกษาถึงงบประมาณในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับแผนงานการก่อสร้างและโดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ศึกษาความต้องการของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน งานพิพิธภัณฑ์ไม่ควรเริ่มต้นขึ้นมาจากการไม่ศึกษาและไม่เตรียมในเรื่องงบประมาณ เพราะฉะนั้น ในทางปฏิบัติควรจัดมาตรฐานของพิพิธภัณฑ์ให้ลงตัวกับงบประมาณก่อนเริ่มดำเนินการ

- คนทุพพลภาพ เนื่องจากพิพิธภัณฑ์เป็นอาคารสำหรับประชาชน เป็นมหาวิทยาลัยของชาวบ้าน ควรออกแบบเพื่อให้คนทั้งหมดได้รับบริการของพิพิธภัณฑ์ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

2.1.4.6 นิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ (Museum Exhibition) การจัดนิทรรศการเป็นภารกิจหนึ่งของพิพิธภัณฑ์ เป็นหน้าที่สำคัญที่สุดในการให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวที่จัดแสดง นิคม มุสิกคามะ กล่าวถึงการจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์สรุปความได้ว่า หน้าที่สำคัญที่สุดของพิพิธภัณฑ์ คือ การให้ความรู้แก่ประชาชนในรูปของการดูวัตถุต่าง ๆ แทนการฟังหรือการศึกษาข้อความในเอกสารต่าง ๆ การจัดนิทรรศการจึงเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่ต้องปรากฏในพิพิธภัณฑ์ การจัดนิทรรศการเสริมหน้าจะเป็นกิจกรรมที่ขาดไม่ได้ การพัฒนาเทคนิคให้มีการใช้แสง สี เสียง เข้ามาประกอบ ทำให้นิทรรศการกลายเป็นสื่อประชาสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาของ

ประชาชน⁴³ นิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ถือเป็นสื่อการประชาสัมพันธ์ที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ข่าวสารและเรื่องราวของพิพิธภัณฑ์ให้ประชาชนทั่วไปได้ทราบ ผู้เข้าชมสามารถพิจารณาเนื้อหาสาระโดยสรุปจากนิทรรศการได้

สมัยแรกเริ่มที่จัดตั้งพิพิธภัณฑ์นั้นยังไม่มีหลักเกณฑ์ในการจัดแต่อย่างใด เป็นเพียงการนำออกมาตั้งแสดงให้ประชาชนชมเท่านั้น ต่อมาเมื่อหลักการง่าย ๆ ว่า ของพวกเดียวกันก็จัดแสดงไว้ด้วยกัน (object) หรือถ้าเป็นเรื่องเดียวกันไม่ว่าจะต่างยุคต่างสมัยก็รวมกันไว้เป็นเรื่อง (subject) เช่น พระพิมพ์ เครื่องจักสาน ฯลฯ เป็นต้น โดยมีบัตรประจำวัตถุบอกเรื่องราวความเป็นมาของวัตถุนั้นไว้ด้วย

ปัจจุบัน นิทรรศการต่าง ๆ ได้มีการพัฒนาเจริญรุดหน้าขึ้น มีการสรุปเรื่องราวเป็นฉากเป็นตอน และใช้วิทยาการสมัยใหม่เข้าไปประกอบด้วยการบริการทางการศึกษาของประชาชนในรูปของการจัดแสดงจึงมีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันมากขึ้น รวมถึงการศึกษาในโรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ด้วย จนนิทรรศการกลายเป็นสื่อการเผยแพร่เรื่องราวของการสื่อสารที่สำคัญในปัจจุบัน พิพิธภัณฑ์แห่งใดจะได้รับความร่วมมือร่วมใจจากประชาชนมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับมาตรฐานของการจัดนิทรรศการ การจัดนิทรรศการจึงเป็นสถานการณ์การสื่อสารที่สำคัญยิ่ง โดยอยู่บนทฤษฎีการสื่อสารที่มีหลักสำคัญที่ทำให้การติดต่อสื่อสารได้ผลสำเร็จ ประกอบด้วย ความชัดเจนของการติดต่อสื่อสาร ทศนคติที่ดี ปรับระดับความรู้ให้เท่าเทียมกัน และศึกษาให้ทราบถึงระบบทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้รับ

นิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ เป็นสื่อการประชาสัมพันธ์ชนิดหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ข่าวสารและเรื่องราวของพิพิธภัณฑ์ให้ประชาชนทราบ เป็นสื่อที่ประชาชนผู้เข้าชมได้เห็นด้วยตาและสามารถร่วมพิจารณาด้วย พิพิธภัณฑ์หลายแห่งในปัจจุบันได้จำแนกการจัดนิทรรศการออกตามกลุ่มผู้ชมกลุ่มใหญ่ ๆ 3 กลุ่ม โดยอาศัยความรู้และระดับปัญญาของผู้ชมคือ กลุ่มเด็กอายุประมาณ 12 ปี กลุ่มผู้ชมหนุ่มสาว และกลุ่มผู้ชมที่เป็นผู้เชี่ยวชาญ

- ชนิดของการจัดนิทรรศการ การจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์มีแบบอย่างที่เป็นหลักการสำคัญอยู่ 3 ประเภทคือ

⁴³ นิคม มุสิกคามะ, กุลพันธาดา จันทร์โพธิ์ศรีและมณีรัตน์ ท่วมเจริญ, วิชาการพิพิธภัณฑ์, น. 189.

1. การจัดนิทรรศการประจำ (Permanent Exhibition) เป็นการจัดนิทรรศการในห้องใดห้องหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานอย่างถาวร ไม่มีโยกย้ายเปลี่ยนแปลงเรื่องราวต่าง ๆ ควรจัดลำดับให้ต่อเนื่องกัน

2. การจัดนิทรรศการเพื่อการศึกษาค้นคว้า (Educational Exhibition) เป็นนิทรรศการถาวรเช่นกัน แต่จุดมุ่งหมายของห้องแสดงประเภทนี้เน้นในเรื่องวัตถุและการศึกษาค้นคว้ามากกว่าในด้านความงามและความเพลิดเพลิน มีลักษณะที่เน้นหนักในเรื่องระเบียบและประวัติความเป็นมาของวัตถุ จำนวนวัตถุ และประเภทของวัตถุ มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับการเก็บของคงคลัง เว้นเสียแต่จะเปิดให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนเข้าชมและศึกษาหาความรู้ได้

3. การจัดนิทรรศการชั่วคราวหรือนิทรรศการพิเศษ (Temporary Exhibition) เป็นกิจกรรมที่มีบทบาทต่อพิพิธภัณฑสถานมากที่สุด เนื่องจากพิพิธภัณฑสถานจำเป็นต้องมีการเคลื่อนไหวจัดกิจกรรมต่าง ๆ ได้รับความสนใจและอำนวยความสะดวกในการศึกษาและเพิ่มพูนความรู้ของประชาชนด้วย บทบาทของการจัดนิทรรศการพิเศษจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเรื่องราวข่าวสารต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑสถานหากไม่มีการเปลี่ยนแปลงแล้ว ผู้ชมจะเกิดความเบื่อหน่าย

- ระบบการจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑสถาน (Technical Presentation) การจัดนิทรรศการมีหลายแบบ ซึ่งพิพิธภัณฑสถานหลายแห่งได้พัฒนาเทคนิคเฉพาะขึ้นตามความเหมาะสมของพิพิธภัณฑสถานนั้น ๆ มีการปฏิรูปทั้งทางด้านเนื้อหาสาระและการเน้นความสำคัญของวัตถุที่จัดแสดง โดยการใช้แสง สี และเสียงเข้ามาประกอบด้วย มีการประยุกต์สื่อประเภทโสตทัศนศึกษาเข้ามาประกอบด้วย ทำให้ผู้เข้าชมมีความจำได้นาน เป็นผลให้ห้องแสดงและการจัดนิทรรศการประสบความสำเร็จตามเป้าหมายมากขึ้น ระบบการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานอาจจำแนกเป็นหมวดหมู่ได้ดังนี้

1. การจัดแสดงวัตถุตามแบบธรรมชาติ (Natural Presentation)
2. การจัดตั้งตามอิริยาบถของสัตว์ (Habitat Group)
3. การจัดแสดงตามสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยา (Ecological Presentation)

4. การจัดแสดงตามความเป็นจริง (Realistic Presentation)⁴⁴

- บรรยากาศของห้องแสดง (Gallery's Atmosphere) บรรยากาศในห้องแสดงต้องเป็นไปและสัมพันธ์กับความนิยมชมชอบของประชาชน เนื่องจากรสนิยมของผู้ชมที่เข้าชม

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 195-196.

พิพิธภัณฑ์โดยทั่วไปนั้นมี 3 แบบคือ คนที่เข้าชมเพราะต้องการหาความเพลิดเพลิน คนที่เข้าชมเพราะต้องการหาความงาม และคนที่เข้าชมเพราะต้องการศึกษาค้นคว้า ดังนั้นการจัดแสดงที่ดีจึงต้องรักษาบรรยากาศของห้องแสดงเพื่อสนองความต้องการของคนทั้ง 3 กลุ่ม คุณสมบัติของห้องจัดแสดงจึงควรเป็นดังนี้

1. ให้ความสนใจในด้านความงาม (Aesthetics)
2. ให้ความเพลิดเพลิน (Romantic)
3. ให้ความรู้ความเข้าใจหรืออยากเห็นอยากค้นคว้า (Intellectual)

- ปัญหาความขัดแย้งในการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ผู้จัดแสดง สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการดำเนินงานได้แก่

1. การออกแบบ (designing) ที่ผู้ออกแบบมักดำเนินการตามความคิดเห็นของตนเอง ไม่ได้ศึกษาวัตถุประสงค์ เนื้อหาของเรื่องที่จะจัดแสดง ไม่มีการศึกษาและค้นคว้าทางด้านทฤษฎีจากตำราหรือฟังข้อคิดเห็นจากภัณฑารักษ์
2. การจัดทำแนวการจัด (script) ซึ่งเป็นหน้าที่ของภัณฑารักษ์นั้น แต่กลับไม่ได้มีการดูแลเอาใจใส่ห้องแสดงอย่างจริงจัง และไม่ได้ศึกษาเรื่องราวของวัตถุรวมทั้งแนวในการจัดแสดง
3. การเปลี่ยนแปลงแนวความคิดภายหลังการก่อสร้างตู้ ชั้น แท่นแสดงเรียบร้อยแล้ว ซึ่งทำให้เรื่องที่จะจัดแสดงไม่สัมพันธ์กับแนวที่วางไว้ในเบื้องต้น หรืออาจเป็นการขาดการประสานงานอย่างแท้จริงระหว่างภัณฑารักษ์และมัณฑนากรในการจัดแสดงเรื่องราวให้แก่ผู้ชม

- กระบวนการดำเนินงานการจัดแสดง (Diagram for the Making of an Exhibition) สถาบันสมิทโซเนียน แห่งสหรัฐอเมริกา⁴⁵ ได้วางแนวทางเป็นขั้นตอนในการดำเนินการจัดแสดงเพื่อเป็นแนวทางในการประสานงานของเจ้าหน้าที่สาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดนิทรรศการขึ้น โดยลำดับงานออกเป็นขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 การขออนุมัติในหลักการ (objective Approval by Museum's Director) รายละเอียดประกอบด้วย วัตถุประสงค์ ขอบเขตของนิทรรศการ สมมติฐาน ผู้ดำเนินการคือภัณฑารักษ์ หรือนักวิชาการพิพิธภัณฑ์ที่ได้รับมอบหมาย

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 198-202.

ขั้นตอนที่ 2 การจัดแนวนิทรรศการ (Manuscript and Editing) คือการเรียบเรียงเอกสารและการจัดแสดง ดำเนินการโดยภัณฑารักษ์ เช่น การศึกษาขนาดและจำนวนวัตถุที่จะจัดแสดง เพื่อจะได้กำหนดเรื่องราวต่าง ๆ ในแต่ละตอนของนิทรรศการ การเขียนเรื่องและคำบรรยาย (caption) แบ่งเป็น 4 ประเภทคือ ชื่อนิทรรศการ (Title) หัวข้อย่อย (subtitle) คำบรรยายเรื่อง (subtext) และป้ายเฉพาะวัตถุ (Individual Label)

ขั้นตอนที่ 3 การออกแบบห้องแสดง (Graphic and Design) ส่วนนี้เป็นหน้าที่ของภัณฑารักษ์หรือช่างศิลป์ตกแต่ง โดยความร่วมมือของภัณฑารักษ์ หลักสำคัญที่ต้องพิจารณาคือ ศึกษาแนวเรื่อง (script) ศึกษาสภาพการณ์ของสังคมแวดล้อม (understanding of Audience) องค์ประกอบของห้องและตู้จัดแสดง (Composition and Graphic) รวมถึงเรื่องของแสงสว่าง (lighting) ภาพประกอบ (illustration) มุขและการทำไดโอรามา (model & diorama making) อุปกรณ์กลไก (plant) โสตทัศนอุปกรณ์ (audio visual) และการอนุรักษ์ (restoration)

ขั้นตอนที่ 4 การก่อสร้างและติดตั้งวัสดุ

2.1.4.7 การออกแบบห้องจัดแสดง⁴⁶ (Designing the Hall Exhibition) การออกแบบห้องแสดงส่วนหนึ่งเป็นงานในหน้าที่ของภัณฑารักษ์ซึ่งจะต้องจัดทำเอง ซึ่งที่จริงแล้วการออกแบบห้องแสดงเป็นงานของภัณฑารักษ์ การออกแบบห้องแสดงนั้นต้องจัดทำภายหลังที่ได้ศึกษาหรือเรียบเรียงแนวนิทรรศการเรียบร้อยแล้ว

โดยปกติห้องแสดงของพิพิธภัณฑ์นั้น มักจะมีการเปลี่ยนแปลงเรื่องราวและแบบลักษณะของห้องจัดแสดงอยู่เสมอ ทั้งนี้ห้องแสดงที่ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงนั้นมักจะไม่ได้รับความสนใจหรือกระตุ้นความสนใจของผู้ชมได้ การเปลี่ยนแปลงห้องแสดงบ่อย ๆ รวมทั้งวัตถุที่จัดแสดงด้วยนั้น เป็นส่วนหนึ่งที่กระตุ้นเตือนผู้ชมให้อยากเข้าชมพิพิธภัณฑ์มากยิ่งขึ้น เมื่อการจัดแสดงหมุนเวียนเรื่อย ๆ เช่นนี้ ภัณฑารักษ์ผู้ออกแบบห้องแสดงต้องปล่อยให้ตู้และห้องแสดงมีความอิสระ สามารถเปลี่ยนแปลงสภาพภายในได้อย่างกว้างขวาง

ในการออกแบบห้องแสดงไม่ว่าจะเป็นนิทรรศการประจำ หรือนิทรรศการพิเศษก็ตาม สิ่งที่จะช่วยให้ห้องแสดงเปลี่ยนรูปร่างได้อย่างดีที่สุดนั้นคือ แผง (panel) ซึ่งทำด้วยไม้อัดหรือวัสดุที่มีน้ำหนักเบา สามารถเคลื่อนย้ายได้ หรือแผงที่ทำด้วยโครงไม้บุด้วยผ้าและทาสีด้วยแบบต่าง ๆ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพความเหมาะสมของเรื่องราว และไม่ควรถัดเรื่องราวหลายตอนไว้ในแผงเดียวกัน

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 202–207.

หลักสำคัญของการวางผังรูปห้องแสดง ต้องไม่จำกัดรูปลักษณะแน่นอนแต่อย่างใด และยังมีหลักที่ควรต้องคำนึงถึงได้แก่ ในการจัดวางตู้หรือแผงไม่ควรให้ห้องโล่งจนเกินไป ในการวางแผงให้วางเรียงลำดับเรื่องราวของเรื่องที่จัดแสดง ขนาดของแผงและสีที่ใช้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของห้องแสดง เนื้อที่ระหว่างแผงแต่ละตอนควรมีช่องว่างให้ผู้ชมเคลื่อนไหวย่างสะดวกและเคลื่อนไหวกว้างได้โดยรูปแบบของแผงโน้มนำคนโดยอัตโนมัติ ผังของห้องแสดงไม่ควรจัดเส้นทางชมจนทำให้ผู้ชมรู้สึกวุ่นวาย และควรให้แผงห้องแสดงแต่ละตอนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

2.1.4.8 การออกแบบตู้จัดแสดง การออกแบบตู้จัดแสดง⁴⁷ เป็นสิ่งสำคัญมากที่สุดในการสร้างสรรค์พิพิธภัณฑ์ให้มีประสิทธิภาพ การเตรียมตู้จัดแสดงให้เหมาะสม สถาปนิกควรเป็นผู้ออกแบบให้เป็นพิเศษ ทั้งนี้มีข้อควรคำนึงในการออกแบบตู้ให้มีประสิทธิภาพ ได้แก่

- การเคลื่อนย้าย ควรเป็นตู้แสดงที่เคลื่อนย้ายได้ เพราะจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงห้องแสดงได้อยู่เสมอ
- การออกแบบในลักษณะตั้งเป็นมุมฉาก ตู้แสดงที่มีลักษณะตั้งเป็นมุมฉากใช้ประโยชน์ได้มากที่สุด เมื่อจัดวางตู้ชิดผนังแล้ว ส่วนด้านข้างและด้านหลังอาจเป็นแผ่นไม้เรียบแข็งแรงสามารถแขวนวัตถุได้ หรือวางไว้กับพื้นตู้ แผงไม้ที่ติดวางไว้ในตู้ใช้เป็นที่ทำชั้นวางวัตถุ เป็นที่ติดวัตถุ และป้ายคำบรรยายได้โดยไม่ทำให้ตู้เสียหาย โดยทั่วไปแล้วถ้าตู้มีลักษณะรูปโค้งควรจัดไว้กลางห้อง
- กระจกเปิด-ปิดหน้าตู้ เมื่อตู้ที่ใช้มีลักษณะตั้งเป็นมุมฉาก กระจกตู้ด้านหน้าควรเปิดปิดได้ ติดบานพับหรือใช้บานพับเลื่อนไปมาก็ได้ เมื่อติดตั้งวัตถุที่จัดแสดงก็ได้จากทางด้านหน้าตู้ แต่จะมีปัญหาด้านความคงทนและโครงสร้าง
- การรักษาความมั่นคงและความปลอดภัย ควรติดตั้งตู้ที่มีคุณภาพดีเพื่อให้เกิดความปลอดภัยในการลักลอบขโมยวัตถุ
- ขนาดของตู้ที่เหมาะสม ขนาดของตู้แตกต่างกันไปตามขนาดของวัตถุที่จัดแสดง ทั้งนี้ตู้ขนาดยาวจะมีประโยชน์มากกว่า
- แสงสว่าง ควรติดตั้งแสงไฟฟ้าในด้านบนของตู้ แล้ววางแผ่นกระจกรองแสงภายในตู้ด้วย ซึ่งมีคุณสมบัติช่วยในการลดแสงอุลตราไวโอเลตที่มีผลต่อวัตถุจัดแสดง และยังไม่รบกวนสายตาผู้ชมด้วย

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 207–212.

- การป้องกันฝุ่นละออง บริเวณขอบกระจกตู้และฝ้าด้านบนที่ติดบานพับ ตลอดจนโครงสร้างทั้งหมดของตู้ควรทำให้แน่นหนา เพื่อไม่ให้ฝุ่นละอองและแมลงเข้าไปในตู้ ควรมียาป้องกันและขับไล่แมลงไว้ในตู้ด้วย

- การออกแบบตู้ สิ่งสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างพิพิธภัณฑที่ทันสมัยอย่างเห็นได้ชัด คือ ความสว่างขององค์ประกอบในห้องแสดง ซึ่งประกอบด้วยขนาดของตู้ การออกแบบและรูปแบบที่เป็นแบบแผนเดียวกัน ไม่มีการตกแต่งและตัดแปลง สามารถใช้งานได้ดี ง่ายต่อการรักษา มีความพอเหมาะ สีสันไม่ฉูดฉาด และการเลือกใช้แสงไม่อย่างรอบคอบเป็นความประทับใจเบื้องต้นของพิพิธภัณฑที่สมัยใหม่

- เทคนิคอื่น ๆ เกี่ยวกับการจัดแสดง เช่น การจัดทำองค์ประกอบในแต่ละตู้ การจัดวางวัตถุ การเขียนอักษรข้อความบรรยาย หรือการเขียนบัตรอธิบาย ซึ่งเทคนิคเหล่านี้ต้องอาศัยช่างกราฟิกเป็นผู้ช่วยจัดทำ ซึ่งนอกจากตัวอักษรที่พิมพ์มาแล้ว ยังสามารถเปลี่ยนขนาดของตัวอักษรได้ตามความต้องการ ช่วยเน้นเรื่องราวในการจัดแสดงได้ดีด้วย ทั้งนี้การจัดนิทรรศการที่สมบูรณ์ต้องอาศัยความประณีตอย่างมาก เพราะความประณีตย่อมมีส่วนช่วยให้นิทรรศการนั้น ๆ มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และช่วยเพิ่มพูนคุณค่าของเรื่องราวและวัตถุที่จัดแสดง

นอกจากการจัดแสดงแล้ว ยังมีเทคนิคอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดนิทรรศการด้วย เช่น การติดสัญญาณเตือนภัย การป้องกันและต่อต้านอัคคีภัย การติดเครื่องป้องกันโจรกรรม จะต้องเตรียมการและติดตั้งให้พร้อมกันก่อนที่จะเปิดห้องแสดงให้ประชาชนเข้าชม เพราะวัตถุที่นำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑที่นั้นเป็นวัตถุที่มีค่า การควบคุมรักษาความปลอดภัยจึงเป็นเรื่องสำคัญไม่น้อยไปกว่าเรื่องอื่น ๆ และเทคนิคประการสุดท้ายที่เกี่ยวข้องคือ การสงวนรักษาวัตถุ ซึ่งเป็นภัยที่สำคัญรองลงมาจากโจรผู้ร้าย ภัณฑารักษ์ควรได้ตรวจสอบให้แน่นอนว่า วัตถุอะไรบ้างที่จำเป็นต้องใช้เคมีหรือเครื่องป้องกันความชื้นเข้าช่วยเหลือ วัตถุอะไรบ้างที่จะต้องป้องกันเป็นพิเศษ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยนักอนุรักษ์ให้คำแนะนำแก้ไขก่อนที่จะเสร็จสิ้นภารกิจในการจัดแสดง

ความสำคัญของการจัดนิทรรศการนั้นนอกจากให้ข้อมูลวัตถุแล้ว ยังถือเป็นสื่อที่สามารถพัฒนาให้ทันกับเทคโนโลยีในปัจจุบันเพื่อสร้างบรรยากาศในการชม ศิวะลิย์ ภูเพ็ชร กล่าวถึงการจัดนิทรรศการที่ถือเป็นสื่ออย่างหนึ่งของพิพิธภัณฑที่ สรุปความได้ว่า การจัดแสดงนิทรรศการซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งของการสื่อสาร จุดประสงค์ที่เรียกร้องหาวิธีการใหม่ ๆ ก็ขึ้นอยู่กับการให้ข่าวสารสู่ผู้เข้าชมว่ามีมากน้อยเพียงพอรึยัง การช่วยให้ผู้เข้าชมตีความในสิ่งของหรือเรื่องราวเกี่ยวกับนิทรรศการ ควรมีข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องราวของนิทรรศการ ข้อเสนอแนะว่าควรดูอะไร ควรค้นอะไร การตีความเกี่ยวกับเนื้อหา และการบรรยายรายละเอียด บางครั้งผู้เข้าชมไม่สนใจ

ป้ายข้อมูล อาจเป็นเพราะป้ายข้อมูลนั้นตั้งห่างจากวัตถุหรือมีขนาดเล็กเกินไปหรือติดตั้งสูงไป
ขัดแย้งกับพื้นหลังทำให้อ่านยาก มีข้อความยาวเกินไปไม่น่าสนใจหรือใช้ภาษาเข้าใจยาก⁴⁸
เนื่องจากพิพิธภัณฑ์จำนวนมากประสบปัญหาเรื่องปริมาณบุคลากร หรือไม่มีบุคลากรที่มี
ความสามารถในด้านการออกแบบห้องจัดแสดง บางพิพิธภัณฑ์ว่าจ้างหน่วยงานเอกชนที่
เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน บางพิพิธภัณฑ์จัดทำขึ้นเอง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับงบประมาณที่จำกัด

โดยปกติห้องจัดแสดงมักมีการเปลี่ยนแปลงเรื่องราวและลักษณะของห้องแสดง
อยู่เสมอเพื่อกระตุ้นเตือนประชาชนให้อ่านเข้ามามากขึ้น แต่ในความเป็นจริงพิพิธภัณฑ์
ปรับเปลี่ยนห้องจัดแสดงน้อยมาก ส่วนใหญ่ห้องจัดแสดงจะจัดทำเป็นการถาวร บางที่อาจสร้างตู้
สำหรับหมุนเวียนจัดแสดงแต่ก็ไม่มีนิทรรศการมากพอจะจัดได้ การออกแบบควรมีขนาดและ
น้ำหนักเหมาะสม ใช้พื้นที่ว่างระหว่างตู้ให้เกิดประโยชน์ ไม่ควรปล่อยให้ส่วนกลางของห้องโล่ง มี
ผนังเบาสำหรับเคลื่อนย้ายและควรออกแบบให้สัมพันธ์กับนิทรรศการในกลุ่มเดียวกัน สิ่งเหล่านี้มี
ผลต่อการกลับเข้าชมพิพิธภัณฑ์ในครั้งต่อไป หรืออาจเป็นการสร้างทัศนคติที่ไม่ดีเกี่ยวกับ
พิพิธภัณฑ์ ซึ่งส่งผลในการจะเข้าชมพิพิธภัณฑ์แห่งอื่น

สรุปองค์ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการพิพิธภัณฑ์ ต้องอาศัยผู้ชำนาญการหลายฝ่าย
ร่วมทำงานในเทคนิคสาขาต่าง ๆ ในพิพิธภัณฑ์ขนาดใหญ่จะมีหน่วยงานด้านเทคนิคเป็นอีกสาย
งานหนึ่ง ทำหน้าที่ปฏิรูปร่างฝีมือด้านต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑ์ ดังนั้นเทคนิคการพิพิธภัณฑ์ถือเป็น
วิทยาการสำคัญที่จะทำให้พิพิธภัณฑ์เป็นที่น่าสนใจของประชาชน ส่วนการจัดนิทรรศการต้อง
มีความรอบคอบอย่างมาก ทั้งด้านเนื้อหาและรูปแบบ การเปลี่ยนแปลงนิทรรศการจะทำให้
พิพิธภัณฑ์น่าเข้าชมยิ่งขึ้น

2.1.5 ทุญษฎีกาการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์

ความหมายของการบริหารที่มีผู้ให้นิยามไว้ อาทิเช่น การบริหาร คือการดำเนินงาน
ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยอาศัยปัจจัยทั้งเรื่องคน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน

⁴⁸ ศิวะสิทธิ์ ภูเพ็ชร, “พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับศตวรรษใหม่,” ใน รวมบทความทาง
วิชาการ 72 พรรษา ท่านอาจารย์ ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทราวดี ดิศกุล, (กรุงเทพมหานคร :
พิมพ์เนศพริ้นติ้งเซ็นเตอร์, 2538), น. 110-111.

หรือ การบริหารคือ การทำงานของคนะบุคคลที่ร่วมกันปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย การบริหารคือ ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม โดยรวมแล้วถือว่าการบริหารเป็นศาสตร์สาขาหนึ่งในด้านสังคม แต่ในขณะเดียวกันการบริหารต้องอาศัยความรู้และความสามารถกับประสบการณ์ของแต่ละบุคคลเข้ามาประกอบกัน เป็นการนำความรู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาประยุกต์ใช้ เป็นศิลปะการทำงาน

พิพิธภัณฑ์เป็นองค์การขนาดใหญ่ ต้องการบุคลากรปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ จำนวนมาก ทำให้จำเป็นจะต้องมีการบริหารพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้งานทั้งหลายบรรลุเป้าหมายตามที่วางไว้

การบริหารงานพิพิธภัณฑ์ คือ การควบคุมบุคลากรและกลไกต่าง ๆ ในองค์การให้ดำเนินงานตามที่วางแผนในอันที่จะจรรโลงเสริมสร้างพิพิธภัณฑ์ให้เป็นสถาบันทางการศึกษาของมวลชนในวิชาการสาขาต่าง ๆ ในรูปของการดูด้วยตาและฟังด้วยหู โดยที่วัตถุประสงค์ในการจัดแสดงต้องมีความมั่นคงปลอดภัย และมีความเคลื่อนไหวในบริการการศึกษา และเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้ชมในทางสร้างสรรค์ โน้มนำให้เกิดการช่วยเหลือสนับสนุนสืบเนื่องต่อไป ปัจจุบันการบริหารงานพิพิธภัณฑ์เป็นวิชาการสาขาหนึ่งเรียกว่า พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา (Museology) ที่มีพัฒนาการกระบวนวิชาการและเทคนิคอยู่เสมอ เป็นวิชาที่มีบทบาทต่อวิชาชีพในพิพิธภัณฑ์อย่างมาก

การบริหารพิพิธภัณฑ์ คล้ายกับการบริหารงานของสถาบันศึกษาหรือหน่วยงานทางวัฒนธรรม ต้องมีระบบงานบริหารและดำเนินงานที่เป็นระบบ มีระเบียบแบบแผนกำหนดแน่นอน ในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ต้องพิจารณาถึงหลักการบริหารงานทั่วไป แต่อาจจะมีบางส่วนเพิ่มหรือลดตามแต่ความจำเป็นในการจัดการ

ความมุ่งหมายในการบริหารพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบัน ไม่ควรจำกัดขอบเขตอยู่แต่เพียงการจัดทำทะเบียนบัญชี การจัดแสดงวัตถุ การแบ่งหมวดหมู่ของเหลือจัด การดูแลความปลอดภัย ฯลฯ แต่ควรได้พิจารณาหาทางสร้างสถาบันพิพิธภัณฑ์ให้เคลื่อนไหวไปตามความสนใจของประชาชนด้วย นักการพิพิธภัณฑ์ต้องทำใจและวางกุศโลบายทางการบริหารที่สามารถทำให้พิพิธภัณฑ์พุ่งขึ้นสู่จุดสนใจของประชาชนด้วย ถือว่าเป็นการชุบชีวิตให้พิพิธภัณฑ์ซึ่งหมายถึงการเคลื่อนไหวของพิพิธภัณฑ์ทั้งด้านวิชาการและความเพลิดเพลิน แนวโน้มในการบริหารพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่อยู่ที่วิธีการบริหารการศึกษาของประชาชนในรูปของกิจกรรมการจัดแสดง หรือที่เรียกกันในบางกลุ่มว่า มหาวิทยาลัยชาวบ้าน

ข้อควรคำนึงของผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ เช่น ความเข้าใจในกิจการพิพิธภัณฑ์ของประชาชน พิพิธภัณฑ์มีความหมายอย่างไร และพิพิธภัณฑ์จะบริการประชาชนในทางการศึกษาได้

อย่างไร มีวิธีใดบ้าง และจะร่วมมือกับหน่วยงานอื่นได้อย่างไร เป็นต้น การจัดรูปแบบองค์การและการบริหารพิพิธภัณฑ์จึงเป็นสิ่งจำเป็นมากขึ้นด้วย

คุณสมบัติสำคัญของการบริหารพิพิธภัณฑ์ คือ ความสามารถในการร่วมมือทำงานกับผู้อื่นหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาเป็นอย่างดี เช่น สามารถกระตุ้นผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาให้มีมาโนพยาม (motivative) ทำงานได้ดีกว่าปกติหรือทำงานโดยมีความเต็มใจในการทำงานนั้น ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับหลักสำคัญคือ การวางแผนและการควบคุมงานที่มีสมรรถภาพ

2.1.5.1 ระบบการควบคุมพิพิธภัณฑ์⁴⁹ (System of museum control) พิพิธภัณฑ์ที่จัดตั้งนั้น จำเป็นต้องมีระบบการควบคุมให้สามารถดำเนินงานตามที่ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ จีรา จงกล กล่าวไว้สรุปความได้ว่า พิพิธภัณฑ์ใดก็ตามเมื่อตั้งขึ้น จะต้องวางแผนเพื่อว่าพิพิธภัณฑ์นั้นจะมั่นคงดำรงอยู่ถาวรสืบต่อไปในอนาคต และสิ่งสำคัญประการแรกจะต้องพิจารณาถึงการบริหารว่าจะให้พิพิธภัณฑ์นั้นขึ้นอยู่กับสถาบันใด หรือมีระบบควบคุมอย่างไร และมีรายได้เลี้ยงตัวอย่างใด ซึ่งย่อมเป็นไปตามระเบียบกฎหมายของแต่ละประเทศที่ได้วางไว้ พิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคลหรือเอกชนก็ย่อมต้องปฏิบัติตามกฎหมาย พิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งจะเจริญก้าวหน้าไปได้เพียงไรขึ้นอยู่กับ การวางแผน วางนโยบาย และจัดระเบียบบริหารไว้แต่เริ่มแรก ถ้าได้ก่อตั้งอย่างถูกแบบแผนก็ย่อมมีความมั่นคงสามารถดำเนินกิจการเพื่อบริการความรู้ให้ประชาชนได้ตามวัตถุประสงค์

การที่พิพิธภัณฑ์มีหน้าที่สำคัญต่อชุมชน ในการรวบรวมวัตถุทางวัฒนธรรมและวิทยาศาสตร์ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประชาชนที่จะอำนวยความสะดวกหรืออาจทำความเสียหายแก่ส่วนรวมได้ สถาบันจึงต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคม เป็นการจำเป็นที่แต่ละประเทศต้องควบคุมดูแลด้วยวิธีต่าง ๆ ตามความเหมาะสม โดยทั่วไปจำเป็นต้องมีระเบียบในการอนุญาตให้มีการจัดตั้ง เพิกถอน กำหนดเวลาปิดเปิด เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับประชาชนเป็นส่วนรวม ดังนั้นระบบการควบคุมพิพิธภัณฑ์จึงแบ่งได้ดังนี้

1. รัฐบาลกลางไม่ควบคุมพิพิธภัณฑ์ โดยให้มีคณะกรรมการดูแลผลประโยชน์ (Board of Trustees) เป็นผู้ควบคุมและดำเนินนโยบาย
2. พิพิธภัณฑ์ที่รัฐหรือกิ่งองค์การ ดำเนินการโดยได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐหรือได้รับความช่วยเหลือจากรัฐในด้านวิชาการหรือด้านเทคนิค

⁴⁹ จีรา จงกล, เรื่องเดียวกัน, น. 81-85.

3. พิพิธภัณฑ์ของรัฐบาล ได้แก่ ประเภทพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

พิพิธภัณฑ์จังหวัด ตลอดจนพิพิธภัณฑ์ส่วนท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์เหล่านี้ขึ้นกับรัฐ

คณะกรรมการที่จัดตั้งควบคุมดูแลพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันที่นิยมกันมากที่สุดก็คือ การจัดตั้งคณะกรรมการดูแลผลประโยชน์ (Board of Trustees) ไม่ว่าจะพิพิธภัณฑ์นั้นจะเป็นของรัฐบาล องค์การ มูลนิธิ สมาคม หรือเอกชนก็ตาม Board of Trustees ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลผลประโยชน์ วางนโยบายและโครงการบริหารกิจการพิพิธภัณฑ์ ทำหน้าที่หาเงินมาช่วยดำเนินกิจการตามนโยบายหรือโครงการ ให้ความช่วยเหลือสนับสนุนกิจการพิพิธภัณฑ์ ให้เจริญก้าวหน้า และช่วยแก้ปัญหากิจการต่าง ๆ จึงเท่ากับทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองนั่นเอง ที่สำคัญมีหน้าที่ทำให้ งานพิพิธภัณฑ์เดินหน้าแต่ไม่ใช่เป็นผู้เดินงาน และในการเลือกคณะกรรมการของพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งมีความสำคัญมาก เพราะเท่ากับเลือกผู้ปกครอง ซึ่งควรจะเป็นผู้มีสุขภาพดี มั่งคั่ง และฉลาดหลักแหลม

นอกจากนี้ ยังมีคณะกรรมการบริหารพิพิธภัณฑ์แบบอื่น ๆ อีก⁵⁰ ได้แก่ คณะกรรมการบริหาร (Executive Board) คณะกรรมการควบคุม (Board of Control) และ คณะกรรมการที่ปรึกษา (Advisory Board) โดยคณะกรรมการแต่ละชุดล้วนมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับ การบริหารและควบคุมกิจการพิพิธภัณฑ์ มีขอบเขตหน้าที่และความรับผิดชอบต่างกันไป

2.1.5.2 การจัดองค์การพิพิธภัณฑ์ (Museum Organization Structure) ในปัจจุบันนี้ กิจการพิพิธภัณฑ์ได้รับการพัฒนาจนมีขอบเขตกว้างขวาง จำนวนเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานมีมากขึ้น จำนวนวัตถุจัดแสดงก็แตกต่างกันออกไป มีงานที่รับผิดชอบหลายด้าน ความยุ่งยากในการ บริหารงานจึงมีมากขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งหากไม่มีการจัดองค์การให้เป็นระเบียบแบบแผนแล้วจะทำให้ เกิดความยุ่งยากในการดำเนินงาน

องค์การ หรือ Organization หมายถึง ขบวนการของการจำแนกงานและการ รวมกลุ่มงานเข้าด้วยกันเพื่อปฏิบัติการ เพื่อกำหนดและมอบหมายความรับผิดชอบและอำนาจ หน้าที่ และเพื่อจัดวางสายสัมพันธ์ภาพโดยมุ่งหมายให้พนักงานเจ้าหน้าที่สามารถปฏิบัติงานได้ บรรลุวัตถุประสงค์ไว้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด⁵¹

⁵⁰ นิคม มูลิกะคามะ, กุลพันธ์ธาดา จันทร์โพธิ์ศรีและมณีรัตน์ ท่วมเจริญ, วิชาการ พิพิธภัณฑ์, น. 286-287.

⁵¹ จ่านงค์ สมประสงค์, การบริหารพนักงานเจ้าหน้าที่, (คณะเศรษฐศาสตร์และ บริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, พ.ศ.2514), น. 48 และ 67.

พิพิธภัณฑสถานแห่งต่างๆจะต้องมีปัญหาต่าง ๆ หลังไหลหมุนเวียนกันเป็นวัฏจักรอยู่เสมอ ต้องแก้ไขดัดแปลงเกือบตลอดเวลา นอกจากงานด้านธุรการอันเป็นเรื่องการติดต่อสื่อสาร การเบิกจ่ายงบประมาณ การบริหารงานบุคคลหรือการควบคุมการปฏิบัติงานก็เป็นไปในลักษณะเดียวกัน โดยหลักแล้วองค์การต่าง ๆ มีจุดมุ่งหมายที่จะให้สายงานต่าง ๆ สามารถดำเนินการได้ โดยไม่มีความขัดแย้งกัน ทั้งด้านวิชาการ ด้านบริหารและธุรการ แต่ก็เป็นไปได้ยากมาก เพราะต่างคนต่างความคิด การจัดองค์การจึงมีความจำเป็นในการที่จะทำให้การบริหารงานเป็นระเบียบเรียบร้อยไม่ต้องมีการปฏิบัติงานซ้ำซ้อน และงานทุกด้านทุกสาขาสมาารถดำเนินการได้ด้วยดี ซึ่งจะทำให้การบริหารพิพิธภัณฑสถานมีความก้าวหน้า และเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและผู้เข้าชม โดยทั่วไป การจัดองค์การมี 3 แบบคือ⁵²

- การจัดตามโครงสร้างแบบจัดตามหน้าที่ (Functional structure) เป็นการมอบอำนาจให้พนักงานเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในองค์กร มีโอกาสบรรลุผลในการทำงานแบบชำนาญเฉพาะอย่าง ตามหน้าที่มากที่สุด

- การจัดตามโครงสร้างแบบจัดตามสายงานหลัก (Line structure) เป็นแบบการกำหนดอำนาจหน้าที่ในสายปฏิบัติงานชัดเจน เพื่อรักษาสายอำนาจหน้าที่จากระดับสูงสุดถึงระดับต่ำสุดไว้ภายในโครงสร้างองค์การ ทุกคนรับผิดชอบโดยตรงต่อหัวหน้างาน ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว

- การจัดตามโครงสร้างการประสานสายงานหลักและสายงานรอง (Line and Staff Organization) คือ การนำเอาโครงสร้างองค์การที่จัดตามสายงานหลักกับจัดตามหน้าที่มาผสมเข้าด้วยกัน โดยกำหนดให้สายงานหลักมีขอบเขตหน้าที่ดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การโดยตรง และกำหนดให้สายงานรองทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือสนับสนุน

2.1.5.3 วัตถุประสงค์ในการจัดองค์การ วัตถุประสงค์ของการจัดองค์การ มีแนวทางและหลักเกณฑ์เบื้องต้นเพื่อหลีกเลี่ยงงานมิให้ก้าวก่ายสับสน เช่น ควรมีการกำหนดนโยบายของการทำงานในหน่วยงานอย่างชัดเจน มีการกำหนดหน้าที่ของงานในแต่ละหน่วยงานและแต่ละบุคคล กำหนดตัวบุคคลผู้ปฏิบัติงานและผู้รับผิดชอบในการบริหารงานในหน่วยงาน และเพื่อให้การจัดระบบการทำงานที่ดีจึงควรกำหนดให้มีสายบังคับบัญชาขอบเขตการสั่งงาน การควบคุม การวินิจฉัยสั่งการ และการมอบหมายงานเพื่อมิให้สับสน

⁵² นิคม มุสิกคามะ, กุลพันธาดา จันทรีโพธิ์ศรีและมณีรัตน์ ท่วมเจริญ, วิชาการพิพิธภัณฑสถาน, น. 252-253.

ทั้งนี้การจัดองค์การให้บรรลุเป้าหมายนั้น ต้องมีการวางแผนคาดการณ์ล่วงหน้า คือการกำหนดวัตถุประสงค์คาดหมายเหตุการณ์ในอนาคต และกำหนดลงเป็นนโยบายเพื่อปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ หลังจากนั้นจึงจัดกำลังคน เครื่องมือ วัสดุ ฯลฯ ออกเป็นกลุ่ม เป็นพวก เป็นรูปองค์การ เพื่อปฏิบัติงานให้เกิดผลผลิตมากที่สุดโดยการลงทุนน้อยที่สุด องค์การพิพิธภัณฑท์ก็เช่นเดียวกัน สิ่งจำเป็นซึ่งเป็นรากฐานหลักที่ต้องนำมาพิจารณาคือ วัตถุประสงค์และสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ได้แก่ กำลังคน งบประมาณ และวัสดุต่าง ๆ

2.1.5.4 การแบ่งโครงสร้างภายในพิพิธภัณฑท์ หน้าที่และความรับผิดชอบของพิพิธภัณฑท์ประกอบด้วย งานวิชาการ ทำหน้าที่สำรวจค้นคว้าหาข้อมูลวัตถุและการศึกษาวิจัย งานปฏิบัติการ มีหน้าที่จัดตั้งและทะนุบำรุงรักษา และงานบริการคือการนำความรู้เรื่องราวต่าง ๆ เสนอให้ประชาชนทราบ แต่การจะดำเนินงานต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมายได้นั้น ต้องมีการประสานงานและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันที่เรียกว่า งานด้านบริหาร ดังนั้น โดยทั่วไปโครงสร้างภายในของพิพิธภัณฑท์จะต้องมีหน่วยงานหลัก 4 หน่วยงานคือ หน่วยงานวิชาการ หน่วยงานทางปฏิบัติการ หน่วยงานบริการ และหน่วยงานบริหาร⁵³ ทั้งนี้อาจแบ่งงานออกเป็นฝ่าย (Department) กอง (Division) งาน (Job) หรือหน่วยงานเล็ก (Unit) โดยโครงสร้างขององค์การควรจัดวางให้เป็นไปเพื่อพนักงานเจ้าหน้าที่แต่ละคนสามารถรับงานไปปฏิบัติตามสายกระบวนการมอบอำนาจหน้าที่ ทั้งในลักษณะที่จำเป็นต้องปฏิบัติตามขอบเขตหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละคน ระดับตำแหน่งเจ้าหน้าที่ในองค์การพิพิธภัณฑท์แบ่งออกเป็น 3 ระดับคือ ระดับหัวหน้าสูงสุด (Top Management Leadership) ได้แก่ ตำแหน่งผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการ ผู้ช่วยผู้อำนวยการ ระดับต่อมาคือ หัวหน้าระดับกลาง (Middle Management Leadership) ได้แก่ ภัณฑารักษ์ ช่างอนุรักษ์ หัวหน้ากอง และหัวหน้าสายงานอื่น ๆ และระดับสุดท้ายคือ หัวหน้าระดับต้น (First Line Supervision) ได้แก่ หัวหน้าสายงานต่าง ๆ ที่ต้องรับผิดชอบและบังคับบัญชาเจ้าพนักงานเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ

หลักสำคัญในการแบ่งงานภายในโครงสร้างขององค์การต่าง ๆ นั้นคือ การแยกหรือรวมงานและหน้าที่ที่มีลักษณะเหมือนกันเข้าด้วยกัน มีหลักการสำคัญ ๆ เช่น การแบ่งงานต้องเหมาะสมกับความมุ่งหมาย ปัญหาและสภาพแวดล้อมขององค์การ การแบ่งงานต้องให้ครอบคลุม

⁵³ เรื่องเดียวกัน, น. 258–260.

หน้าที่ของหน่วยงานนั้นทุกอย่างเพื่อให้ปฏิบัติงานได้ตามเป้าหมาย และการแบ่งงานต้องจัดสัดส่วนงานให้เหมาะสม เพื่อให้เกิดความชำนาญงานเฉพาะอย่างขึ้นและงานประสานกันไปได้ดี

อย่างไรก็ดี การจัดองค์การและการกำหนดงานภายในโครงสร้างขององค์การนั้น ขึ้นอยู่กับหลักการสำคัญคือ ต้องพิจารณาลักษณะขององค์การ วิธีการ และขบวนการที่กำหนดขึ้นเพื่อปฏิบัติงานนั้น ซึ่งวัตถุประสงค์เบื้องต้นของการศึกษาวิธีการออกแบบงานเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดนั่นเอง

2.1.5.5 องค์ประกอบการบริหารงานพิพิธภัณฑ์ พิพิธภัณฑ์มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการเก็บรวบรวมข้อมูล ค้นคว้าข้อมูลวัตถุ และศึกษาวิจัย การปฏิบัติการในเรื่องการทำนุบำรุงรักษา การจัดแสดงเป็นการนำความรู้ต่าง ๆ เสนอให้ผู้เข้าชม ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานของงานพิพิธภัณฑ์ การดำเนินงานในหน้าที่ต่าง ๆ ต้องประสานงานและช่วยเหลือจากงานด้านบริหาร ต้องมีความรวดเร็ว สามารถตอบสนองของความสนใจประชาชน ดังนั้นบทบาทของพิพิธภัณฑ์จึงเสริมสร้างแนวความรู้และความคิดได้กว้างขวาง หน้าที่และความรับผิดชอบของการบริหารงานพิพิธภัณฑ์ โดยมีองค์การสำคัญที่เป็นรากฐานในการบริหารงานให้บรรลุเป้าหมายมี 4 ประการด้วยกัน คือ บุคลากร (Man) งบประมาณ (Money) อุปกรณ์ (Material) และการจัดการ (Management)

- บุคลากรหรือพนักงานเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ (Man) ถือเป็นองค์ประกอบแรก ขององค์การ พนักงานเจ้าหน้าที่เป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่จะทำให้หน่วยงานดำเนินการได้ ปกติในพิพิธภัณฑ์จะแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ เจ้าหน้าที่ฝ่ายวิชาการ (Museum Professionals) เกี่ยวข้องกับหน้าที่ทางวิชาการแขนงต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑ์ ได้รับการอบรมเฉพาะทาง เช่น ภัณฑารักษ์ เจ้าหน้าที่อนุรักษ์ เป็นต้น และเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหาร (Administration) ทำหน้าที่ด้านธุรการรวมถึงเจ้าหน้าที่ฝ่ายเทคนิคด้วย

ระบบงานในพิพิธภัณฑ์นั้น เมื่อเก็บรวบรวมวัตถุแล้ว ยังต้องมีการจำแนกประเภทของวัตถุ ศึกษาวิจัย จัดทำทะเบียนวัตถุ ซ่อมสงวนรักษาวัตถุ จัดแสดง ให้ความรู้ ให้การศึกษานอกเหนือระบบการศึกษาปกติ และจัดกิจกรรมเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน ลักษณะของงานในหน้าที่ดังกล่าว คือ องค์ประกอบในการจัดส่วนงานของพิพิธภัณฑ์ บุคลากรของพิพิธภัณฑ์ทุกคนจึงต้องปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่รับผิดชอบ เพื่อให้การดำเนินกิจการของพิพิธภัณฑ์ก้าวหน้า พิพิธภัณฑ์แต่ละประเภทแต่ละแห่งจะมีแบบแผนของตนเอง อาจจะเหมือนหรือแตกต่างกันบ้างตามบทบาทหน้าที่และสภาพแวดล้อมนั้น ๆ “การแบ่งส่วนงานในพิพิธภัณฑ์

ไม่มีแบบแผนหรือแบบฉบับตายตัว แต่จะต้องเป็นการแบ่งส่วนงานที่ทำให้พิพิธภัณฑ์นั้น ๆ สามารถปฏิบัติงานได้ตรงตามหน้าที่และวัตถุประสงค์ตามกาลสมัย”⁵⁴

จิรา จงกล กล่าวถึงการแบ่งส่วนงานภายในพิพิธภัณฑ์ และงานในหน้าที่ของฝ่ายต่าง ๆ สรุปความได้ดังนี้

1. ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์ (Museum director) เป็นผู้ดำเนินงานบริหารพิพิธภัณฑ์ ถือเป็นตัวจักรที่สำคัญยิ่ง พิพิธภัณฑ์จะหยุดอยู่หนึ่ง จะล้มหลังหรือจะก้าวหน้า ก็อยู่ที่การดำเนินงาน ความคิดริเริ่ม และความสามารถของผู้อำนวยการ ในต่างประเทศจะเรียก Museum director หรือ Curator
2. เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ (Museum personnel) แบ่งเป็นเจ้าหน้าที่ส่วนต่าง ๆ ดังนี้
3. เจ้าหน้าที่วิชาการ (Curatorial staff) งานวิชาการของพิพิธภัณฑ์ จะแบ่งย่อยสาขาวิชาออกเป็นแผนก (Department) ตามลักษณะของวัตถุที่พิพิธภัณฑ์รวบรวมไว้ ถ้าเป็นพิพิธภัณฑ์ทั่วไป (General museum) ก็แบ่งแผนกตามสาขาวิชา เช่น แผนกประวัติศาสตร์ แผนกธรรมชาติวิทยา แผนกวิทยาศาสตร์ ส่วนพิพิธภัณฑ์เฉพาะเรื่อง การแบ่งแผนกขึ้นอยู่กับประเภทของวัตถุที่รวบรวมไว้เช่นเดียวกัน ถ้าเป็นพิพิธภัณฑ์ประเภทศิลปะตกแต่ง อาจแบ่งแผนกเป็นเครื่องเรือน เครื่องถ้วยเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ
4. ภัณฑารักษ์ (Curator) มีหน้าที่โดยตรงในการดูแลรักษาวัตถุในพิพิธภัณฑ์ คำนวณเรื่องราวของวัตถุที่รวบรวมไว้ คุณวุฒิของเจ้าหน้าที่วิชาการ ทั้งภัณฑารักษ์และผู้ช่วยภัณฑารักษ์ จะต้องมีความรู้ในสาขาวิชาหนึ่งวิชาใดในสาขาวิชาของพิพิธภัณฑ์ จะต้องเป็นผู้มีความถนัดหรือชำนาญในเรื่องใดเป็นพิเศษ เจ้าหน้าที่วิชาการฝ่ายงานภัณฑารักษ์ จะต้องทำงานศึกษาค้นคว้าวิจัยในสาขาที่ตนสังกัดจะต้องมีความรู้ทั่วไปในพิพิธภัณฑ์ (museumology) จะต้องทำงานร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายอื่น ๆ ของพิพิธภัณฑ์ เช่น งานทะเบียนวัตถุ งานคลังวัตถุ งานการจัดแสดง งานการบริหารการศึกษา
5. เจ้าหน้าที่ธุรการ (Administrative staff) ในพิพิธภัณฑ์จะมีรองผู้อำนวยการทำหน้าที่ด้านบริหารงานสารบรรณและการเงิน หรือมีเลขานุการทำหน้าที่ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่สารบรรณ การเงิน เสมียน รวมทั้งคนงานคนสวน อาคารสถานที่

⁵⁴ จิรา จงกล, พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา, น. 85.

6. เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย (Security staff) ต้องมีหัวหน้าเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย (Security officer) ทำหน้าที่ควบคุมดูแลความปลอดภัยของพิพิธภัณฑ์ เจ้าหน้าที่ซึ่งอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาได้แก่ พนักงานประจำห้อง (attendant) ยาม (watchman) เจ้าหน้าที่รักษาการณ์ (Guard)

7. เจ้าหน้าที่ทะเบียน (Registration staff) ได้แก่ นายทะเบียน (Registrar) และผู้ช่วย ทำหน้าที่รับผิดชอบจัดทำทะเบียนวัตถุในพิพิธภัณฑ์ ควบคุมทะเบียนเมื่อมีการเคลื่อนย้าย ทำหลักฐานวัตถุทุกชิ้นที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์

8. เจ้าหน้าที่ซ่อมสงวนรักษาวัตถุ (Conservation staff) มีหน้าที่สงวนรักษาวัตถุ เป็นงานสำคัญของพิพิธภัณฑ์ เพราะวัตถุที่รวบรวมไว้ในพิพิธภัณฑ์ต้องได้รับการดูแลสงวนรักษาอย่างถูกต้องตามหลักวิชา เจ้าหน้าที่ซ่อมสงวนรักษาส่วนใหญ่จะเป็นนักวิทยาศาสตร์ซึ่งได้รับฝึกอบรมในเรื่องสงวนรักษาโดยเฉพาะ

9. เจ้าหน้าที่ฝ่ายเทคนิค (Technical staff) มีความสำคัญมากในการปฏิบัติงานหลังจาก สำหรับพิพิธภัณฑ์ด้านวิทยาศาสตร์ เจ้าหน้าที่เทคนิคจะรวมถึงนักวิทยาศาสตร์ที่ทำการสตัฟฟ์สัตว์ (Taxidermist) ต่อโครงกระดูก และสร้างวัตถุเพื่อจัดแสดง ส่วนพิพิธภัณฑ์ประเภทอื่น ๆ เจ้าหน้าที่เทคนิค คือ เจ้าหน้าที่ออกแบบ เจ้าหน้าที่งานช่าง งานครุภัณฑ์ งานศิลปะเกี่ยวกับการจัดแสดง

10. เจ้าหน้าที่การศึกษา (Education staff) รับผิดชอบในการให้ความรู้เกี่ยวกับวัตถุใน พิพิธภัณฑ์แก่ผู้เข้าชมทุกประเภททุกวัย แต่เดิมเป็นหน้าที่ของภัณฑารักษ์ แต่เพราะภัณฑารักษ์ไม่ถนัดในกิจกรรม มีความสนใจแต่งานศึกษาวิจัย การให้ความรู้แก่เด็กและประชาชนทั่วไปจึงต้องเป็นผู้ที่มีความถนัดและวิธีการให้บริการ สามารถบรรยายแก่ผู้เข้าชมแต่ละประเภทได้ จึงทำให้เกิดเจ้าหน้าที่การศึกษาดำเนินงานโดยเฉพาะขึ้น เจ้าหน้าที่การศึกษาจะเลือกผู้ที่มีความรู้ มีคุณสมบัติพิเศษ หรือมีความสามารถและมีความถนัดในการบรรยาย การนำชม และจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ในพิพิธภัณฑ์⁵⁵

- เงินทุนและงบประมาณ (Money and Budget) ลักษณะของทุนที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ เริ่มตั้งแต่การรวบรวมวัตถุหลักฐานต่าง ๆ ประเภทงานศิลปกรรม หลักฐานด้านเอกสารทางประวัติศาสตร์ พืชและตัวอย่างสัตว์ ตลอดจนแร่และหิน ฯลฯ เรียกว่าวัตถุสำหรับจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ รวมถึงอาคารสถานที่หรืองบประมาณที่ใช้ในการจัดสร้างอาคารจัดแสดง ตลอดจน

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 88-96.

ค่าใช้จ่ายในการรักษาและดำเนินงานให้พิพิธภัณฑสถานบรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ โดยทั่วไปงบประมาณแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ งบลงทุน (capital fund) และงบดำเนินการ (operation fund) แบ่งเป็นหมวดต่าง ๆ ได้แก่ หมวดเงินเดือน หมวดค่าจ้างประจำ หมวดค่าจ้างชั่วคราว หมวดค่าตอบแทน หมวดค่าใช้สอย หมวดค่าวัสดุ หมวดค่าครุภัณฑ์ หมวดค่าที่ดินและสิ่งก่อสร้าง หมวดเงินอุดหนุน และหมวดรายจ่ายอื่น หลักในการเตรียมการด้านเงินทุนและงบประมาณคือ การจัดทำโครงการเสนอหน่วยงานที่สังกัดก่อนที่จะจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน บุคคลผู้จะบริหารพิพิธภัณฑสถานต้องแจ้งรายละเอียดต่าง ๆ โดยประมาณการล่วงหน้าและกำหนดระยะเวลาของการใช้เงินให้ชัดเจน ซึ่งเมื่อเปิดบริการให้ประชาชนเข้าศึกษาแล้วจำเป็นต้องมีงบประมาณดำเนินการต่าง ๆ เช่น เงินเดือน ค่าจ้างประจำ ค่าจ้างชั่วคราว ค่าวัสดุ และค่าครุภัณฑ์ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของฝ่ายบริหารที่จะต้องหางบประมาณมาสนับสนุนกิจกรรมด้านต่าง ๆ

แหล่งที่มาของเงินทุนขึ้นอยู่กับฐานะของพิพิธภัณฑสถาน เช่น เป็นของรัฐบาล เป็นของเอกชน ลักษณะของแหล่งที่มาของเงินทุน เช่น จากรัฐบาลหรือคณะกรรมการบริหาร แหล่งรายได้จากกองทุนเมื่อแรกตั้งพิพิธภัณฑสถาน มูลนิธิ เงินบริจาคของเอกชน ค่าบำรุงของสมาชิก ค่าธรรมเนียมการเข้าชม ผลประโยชน์จากการค้า เช่น ร้านอาหาร ร้านหนังสือ ร้านขายของที่ระลึก และทุนช่วยเหลือพิเศษ⁵⁶

จิรา จงกล กล่าวถึงการจัดทำงบประมาณ สรุปความได้ว่า พิพิธภัณฑสถานโดยทั่วไปจะแบ่งงบประมาณประจำปี ดังต่อไปนี้ งบเงินเดือน งบการบริหาร งบประมาณอาคารสถานที่ งบประมาณดูแลรักษาวัตถุ งบประมาณจัดแสดง งบประมาณกิจกรรมต่าง ๆ งบประมาณเบ็ดเตล็ด

นอกจากงบประมาณสำหรับปฏิบัติงานแล้ว ยังมีงบประมาณพิเศษตั้งขึ้นตามโครงการหรือแผนงานกิจกรรมด้วย บางแห่งอาจต้องสร้างอาคารเพิ่มเติม ต้องการครุภัณฑ์ใหม่ ต้องการเปลี่ยนนิทรรศการถาวรในห้องต่าง ๆ ซึ่งต้องใช้งบประมาณมาก

ส่วนการแสวงหางบประมาณเพิ่มขึ้น พิพิธภัณฑสถานในปัจจุบันจำนวนมากต้องการงบประมาณเพิ่มขึ้น เพื่อใช้ในการพัฒนา กิจกรรมด้านต่าง ๆ แต่ขณะเดียวกันพิพิธภัณฑสถานที่อยู่ในสังกัดขององค์กรขนาดใหญ่ส่วนมากกลับถูกขอร้องให้ตัดงบประมาณค่าใช้จ่ายลง การแสวงหางบประมาณเพิ่มเติมจึงเป็นหนึ่งในการแก้ปัญหาของการบริหาร

⁵⁶ นิคม มุสิกคามะ, กุลพันธาดา จันทรโพธิ์ศรีและมณีรัตน์ ท่วมเจริญ, วิชาการพิพิธภัณฑสถาน, น. 265-270.

1. การแสวงหางบประมาณเพิ่มเติม⁵⁷ (Fund Raising) แหล่งที่มาของทุนต่าง ๆ เพื่อมาใช้ในกิจการพิพิธภัณฑสถานนั้นมีอยู่มากมาย หลายสถาบัน พิพิธภัณฑสถานต่าง ๆ ย่อมได้รับงบประมาณช่วยเหลือเพิ่มเติมจากแหล่งใดแหล่งหนึ่ง หรือมากกว่าหนึ่งแหล่ง แหล่งที่มาของทุน อาทิ รายได้จากงบประมาณช่วยเหลือพิเศษ รัฐบาลเป็นผู้จัดให้ รายได้จากการบริจาคของมูลนิธิ สมาคม เอกชน หรือองค์กรอื่น ๆ ค่าภาษีที่เก็บจากประชาชน และค่าธรรมเนียมและค่าเข้าชมห้องนิทรรศการพิเศษ สมาชิก ร้านขายของ และค่าบริการต่าง ๆ

ทั้งนี้ในการแสวงหางบประมาณสนับสนุนนี้ พิพิธภัณฑสถานควรได้เตรียมแผนงานและโครงการที่มีวัตถุประสงค์ เป้าหมาย วิธีการดำเนินงานพร้อมขั้นตอนในการดำเนินงาน อุปสรรคที่คาดว่าจะพียงเกิดขึ้น และจำนวนตัวเลขค่าใช้จ่าย ไม่ควรเป็นแผนงานเกิน 5 ปี อย่างไรก็ตาม ในการแสวงหางบประมาณสนับสนุนต้องมีส่วนประกอบสำคัญ คือ ความไว้วางใจในองค์กร ความรีบด่วนและความสำคัญของกิจกรรมที่ต้องการความช่วยเหลือ และการจัดตั้งอาสาสมัครที่มีคุณสมบัติพิเศษเป็นอนุกรรมการหางบประมาณ

2. หลักการเบื้องต้นในการหาทุน⁵⁸ (Fundamentals of Fund Raising)

วิธีการหาทุน จำแนกได้เป็น การจำแนกวัตถุประสงค์ในการหาทุน คณะอนุกรรมการเป็นผู้ดำเนินการ จำนวนเงินบริจาคควรมีกำหนดไว้ เพื่อผู้บริจาคสามารถมอบให้เป็นปี ๆ ได้ เริ่มต้นหาทุนจากภายในองค์กรก่อน เช่น จากคณะกรรมการบริหาร ที่มีหน้าที่และความรับผิดชอบในด้านการเงินของมีส่วนประกอบสำคัญด้วยอยู่แล้ว แล้วจึงค่อยดำเนินการจัดหาทุนจากภายนอก เช่น การขอเงินจากรัฐบาลหรือบุคคลภายนอก เป็นต้น

- อุปกรณ์ในการดำเนินงาน (Material) ได้แก่อุปกรณ์ในการผลิตงานด้านต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้องค์กรพิพิธภัณฑสถานสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นหน่วยงานที่มีความเข้มแข็งและมีความสมบูรณ์ได้อย่างเต็มที่ แบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้ อาคารสถานที่ทั้งในส่วนของผู้บริหารและผู้ชม ทรัพยากรสำหรับจัดแสดง อุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน เช่น สำหรับห้องปฏิบัติงานสงวนรักษาวัตถุ ประจำโรงช่าง สำหรับการรักษาความปลอดภัย สำหรับการบริการ และอุปกรณ์ในการติดต่อสื่อสาร⁵⁹

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 306 – 308.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 309 – 310.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 270-271.

- หลักการจัดการทั่วไป (Management) เนื่องด้วยในปัจจุบันนี้พิพิธภัณฑ์มีได้ เป็นเพียงแหล่งรวบรวมวัตถุที่มีคุณค่าทางวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นสถาบันทางการศึกษาที่เสริมสร้างความรู้และสติปัญญาให้แก่ประชาชน การบริหารพิพิธภัณฑ์จึงต้องมีความรวดเร็ว สามารถสนองความสนใจของผู้ชมให้ได้ เนื่องจากพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งต้องหาเงินทุนต่าง ๆ ด้วยตนเอง กิจกรรมพิพิธภัณฑ์จึงกลายมาเป็นธุรกิจแขนงหนึ่งเรียกว่า ธุรกิจทางวัฒนธรรม

เมื่อกิจการพิพิธภัณฑ์กลายเป็นสถาบันทางธุรกิจเพื่อการศึกษา บทบาทของพิพิธภัณฑ์จึงเสริมสร้างแนวความรู้และความคิดของผู้ชมมากกว่าสมัยก่อน และการดำเนินงานจะต้องมีความฉับพลันทันต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ รอบด้าน หลักการในการจัดการพิพิธภัณฑ์เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้แก่

1. การวางแผนและเตรียมงาน (planning) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินงาน การวางแผนที่ดีควรคำนึงถึงความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ แผนงานทุกด้านควรตั้งอยู่บนข้อเท็จจริงของข้อมูลที่ได้มาจากการประเมินผลไว้ การจัดวางวัตถุประสงค์ในการดำเนิน พิพิธภัณฑ์แบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ *บทบาท* ซึ่งเป็นการวางจุดหมายทางการบริหารพิพิธภัณฑ์ เป็นการวางเป้าหมายในการดำเนินงานว่าพิพิธภัณฑ์นี้จะมีบทบาทอย่างไรเพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าและเป็นที่ต้องการของประชาชน และ *เป้าหมาย* โดยเป็นการวางเป้าหมายด้วยตนเองหรือเป็นการวางเป้าหมายโดยพิจารณาร่วมกับเจ้าหน้าที่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา เช่น เป้าหมายทางวิชาการ เป้าหมายทางด้านเทคนิค เป้าหมายด้านบริการอื่น ๆ

2. การวินิจฉัยสั่งการ (Decision Making) คือการพิจารณาแผนการต่าง ๆ ที่มีการเสนอว่าสิ่งใดต้องทำก่อน สิ่งใดสามารถทำภายหลังได้ แล้ววางแผนเป็นโครงการ จัดทำเป้าหมายการดำเนินงาน และจัดการให้บรรลุเป้าหมายตามกำหนดเวลา

3. การจัดระบบงานและการประสานงาน (Organizing and Coordinating) คือการแบ่งงานออกเป็นกลุ่มตามหน้าที่ และแบ่งความรับผิดชอบไปตามสายงานต่าง ๆ รวมทั้งการประสานงานแต่ละสายงานให้ผนึกกำลังกัน เพื่อควบคุมการดำเนินงานทั้งหมดให้เกิดสมดุลและบรรลุเป้าหมายที่เหมาะสม หลักสำคัญของการจัดระบบและการประสานงานนั้นต้องคำนึงถึงอันดับความสำคัญของงานแต่ละสายงานว่า อะไรควรเป็นสิ่งแรก อะไรควรดำเนินการขั้นสอง และงานทุกชั้นจะสำเร็จเมื่อใด

4. การสั่งงานและการติดต่อสื่อสาร (Directing and Communication) เป็นสิ่งจำเป็นโดยเฉพาะการจำแนกงานออกเป็นสาย ๆ ซึ่งจะช่วยในการ

ประสานความคิดระหว่างเจ้าหน้าที่สายต่างๆ รวมทั้งผู้ควบคุมงาน ทำให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวประสานด้านต่าง ๆ ให้ก้าวหน้าไปพร้อมกัน ทั้งนี้แยกได้เป็น การสั่งงานโดยตรง ต้องมีคำสั่งและรายงาน และการสั่งงานทางอ้อม เช่นการใช้เอกสารการพิมพ์ สื่อต่าง ๆ ทำให้ทราบความเคลื่อนไหวและแนวการดำเนินงาน รวมทั้งกระชับความเป็นปึกแผ่นในการดำเนินงานตลอดจนการฟังข้อเสนอแนะจากเจ้าหน้าที่ระดับต่าง ๆ เพื่อนำมาถ่วงน้ำหนักประกอบเป็นข้อมูลในการวินิจฉัยสั่งการด้วย

5. การควบคุมงาน (Controlling) เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการจัดการพิพิธภัณฑสถาน การควบคุมงาน คือ การติดตามผลการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่จากแผนงานที่วางไว้ว่าเป็นไปตามแผนที่กำหนดหรือไม่ ในทางปฏิบัติแล้ว ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานควรได้วางการดำเนินงานไว้ว่า การปฏิบัติการได้เป็นไปตามกำหนดเวลาที่วางไว้หรือไม่ งานด้านไหนควรเร่งมือโดยใช้กำลังจากส่วนใดมาช่วยเหลือ เป็นต้น

2.1.5.6 กระบวนการบริหารงาน (Management Process) เป็นขั้นตอนการการบริหารงาน แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การวางแผน เป็นขั้นแรกของกระบวนการบริหารงาน เป็นกระบวนการของการพยายามที่จะทำให้สภาพการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลดีต่อการดำเนินงานมากที่สุด การวางแผนเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพิจารณากำหนดวัตถุประสงค์ให้สามารถดำเนินงานได้บรรลุผล และกำหนดกระบวนการที่จะต้องปฏิบัติการเพื่อให้มั่นใจว่าจะดำเนินการได้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้ดีที่สุด ดังนั้นการวางแผนจึงประกอบด้วย การตั้งวัตถุประสงค์ การกำหนดวิธีดำเนินงาน และการกำหนดเวลาและปฏิบัติงาน

นอกจากนี้ พิพิธภัณฑสถานควรได้มีการเตรียมงานบริหารต่าง ๆ ล่วงหน้าเพื่อปฏิบัติในปีต่อไป โดยมีลักษณะแผนงานแยกเป็นหมวด ๆ เช่น เป้าหมายงานด้านวิชาการ เป้าหมายงานด้านบริหาร เป้าหมายงานด้านบริการ และเป้าหมายงานด้านกิจกรรมพิเศษ เป็นต้น

2. การปฏิบัติการ หรือการลงมือปฏิบัติการตามแผน (Processing) การปฏิบัติงานจริง ๆ ควรเป็นไปตามแผนที่ได้กำหนดไว้ นั่นคือไม่ใช่เพียงมีเป้าหมายแผนงานที่ดีเท่านั้น แต่ต้องปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ด้วย ดังนั้น ผู้ที่มีบทบาทในการติดตามการปฏิบัติงานคือผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งต้องเป็นผู้คอยติดตามผลโดยใกล้ชิด หรือมอบหมายผู้อื่นรับผิดชอบในการติดตามงาน ดังนั้นการวางแผนและการปฏิบัติงานจึงเป็นสิ่งสำคัญในการจรรโลงพิพิธภัณฑสถาน

3. การวัดผล (Evaluated) ควรได้มีการติดตามผลการดำเนินงานด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อนำมาใช้ในการประเมินผลงาน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของการบริหาร เพราะหากงานลักษณะที่คล้ายคลึงกันมีความผิดพลาดเกิดขึ้นอยู่เสมอโดยไม่มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงแล้ว การดำเนินงานพิพิธภัณฑท์ก็จะบรรลุเป้าหมายได้ยาก

4. การปรับปรุงงาน (Reorganizing) หลังจากได้ประเมินผลการปฏิบัติงานทั้งหมดแล้ว ควรได้มีการพิจารณาสั่งการแก้ไขการทำงานในอนาคต ข้อผิดพลาดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นจะเป็นกระจกส่องการดำเนินงานในอนาคตได้ สิ่งนี้เป็นส่วนสำคัญที่สุดในกระบวนการของการทำงาน เพราะประสบการณ์เหล่านี้จะช่วยเตือนและง่ายต่อการตัดสินใจ รวมทั้งการวางหลักการอันเป็นผลให้ประสิทธิภาพของงานสูงขึ้นด้วย

ทั้ง 4 ขั้นตอนนี้เป็นกระบวนการในการบริหารงานพิพิธภัณฑท์ที่ต้องใช้เป็นกระบวนการตามลำดับขั้นไป ซึ่งการที่จะนำหลักการเหล่านี้ไปใช้ให้มีประสิทธิภาพแล้ว ผู้บริหารต้องเข้าใจหลักในการคัดเลือกบุคคลให้เหมาะสมกับงานที่ปฏิบัติ ซึ่งจะส่งผลให้การบริหารพิพิธภัณฑท์บรรลุเป้าหมายต่าง ๆ และติดตามผลการปฏิบัติงานที่เกิดขึ้น รวมทั้งการตรวจสอบถึงการปฏิบัติงานของแต่ละคนเป็นครั้งคราว โดยพยายามให้ความสนับสนุนช่วยเหลือพร้อมทั้งหาหนทางปรับปรุงการปฏิบัติงานต่าง ๆ ให้ดีขึ้น และมีประสิทธิภาพสูงขึ้นตลอดเวลา

2.1.5.7 การบริหารเวลา พิพิธภัณฑท์ต้องการดำเนินงานต่าง ๆ หลายงานพร้อมกัน จำเป็นที่ต้องอาศัยการกระตุ้นบุคลากรให้มีความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงาน เพื่อเร่งรัดงานให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนด งานบางอย่างอาจล่าช้ากว่าความต้องการ ถือว่าเป็นการสูญเสีย เช่นเดียวกับการทำงานไม่สำเร็จ หากต้องใช้งบประมาณสูงจะเป็นผลเสียต่อหน่วยงาน การบริหารงานทุกแขนงจะต้องจัดทำกำหนดการ ใช้ตรรกะนี้ประกอบการพิจารณาสั่งการ เพราะจะได้เป็นเครื่องกำหนดแผนการปฏิบัติงานต่าง ๆ ว่าบรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการหรือไม่⁶⁰ การบริหารเวลา (Time Management) จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยในการเร่งรัดให้ดำเนินการไปสู่จุดหมายที่ถูกต้องและตรงตามกำหนดเวลา แบ่งเป็น

1. เวลาแห่งการเตรียมงาน (planning time) คือการศึกษาข้อมูล วางแผนจัดทำวัตถุประสงค์ และแผนปฏิบัติงาน เพื่อวางเป้าหมายและทำแผนปฏิบัติการ

2. เวลาแห่งพิธีการ (system time) หมายถึงพิธีการตามระเบียบโครงสร้างขององค์การ เช่นหากเป็นงานที่ไม่อยู่ในอำนาจของแผนรับไปปฏิบัติการ ก็ต้องเสนอผู้บังคับบัญชา

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 310-312.

ระดับสูงขึ้นไปให้พิจารณาสั่งการต่อไป โดยเฉพาะหากเป็นหน่วยงานที่จัดรูปโครงสร้างเป็นทรงสูง และไม่ได้แบ่งอำนาจตามตำแหน่งหน้าที่ด้วยแล้ว เวลาแห่งพิธีการจะต้องมากขึ้นด้วย ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้งานล่าช้า

3. เวลาแห่งการปฏิบัติงาน (operated time) เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการบริหารเวลา เมื่อแผนงานได้รับอนุมัติในหลักการแล้ว เจ้าหน้าที่ที่ต้องนำไปปฏิบัติตามแผน ซึ่งกำหนดเวลาไว้แน่นอนแล้ว การปฏิบัติงานจะลุล่วงไปด้วยดีหรือไม่นั้น นอกจากเจ้าหน้าที่จะมีความตั้งใจทำงานอย่างเต็มความสามารถแล้ว ศิลปะในการควบคุมงานหรือคุณลักษณะในการเป็นผู้นำเป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งเช่นกัน

2.1.5.8 การบริหารบุคลากร การกระตุ้นเตือนบุคลากรของพิพิธภัณฑน์ในสาขาต่าง ๆ ให้มีความกระตือรือร้นในการทำงานนั้นมีหลักสำคัญหลายประการ เช่น นโยบายในการบริหาร การปกครองด้วยความเที่ยงธรรมของผู้บังคับบัญชา ให้ความดีความชอบในการเลื่อนขั้นเงินเดือน ความสัมพันธ์ระหว่างหัวหน้างานกับผู้ใต้บังคับบัญชา และสภาพแวดล้อมของหน่วยงาน ฯลฯ ซึ่งมีกระบวนการในการดำเนินงานเป็นพิเศษหลายประการ แต่สิ่งสำคัญที่สุดนั้นอยู่ที่ความเป็นผู้นำของผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชา เพราะแม้องค์การจะมีข้อบกพร่องเพียงใดก็ตาม หากมีผู้บริหารที่ดีย่อมจะประดับประดาหน่วยงานให้บรรลุเป้าหมายได้ แต่ในทำนองตรงกันข้าม แม้โครงสร้างขององค์การทันสมัยและมีความสมบูรณ์เพียงใดก็ตาม หากผู้บริหารไม่มีประสิทธิภาพแล้ว เป็นการยากที่จะควบคุมงานให้บรรลุวัตถุประสงค์⁶¹

ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑน์หรือหัวหน้างานหรือผู้บริหารนั้น ต้องมีคุณสมบัติของการเป็นผู้นำที่ดี มีความมั่นคงในการทำงาน และอารมณ์ต้องไม่อ่อนไหวต่ออุปสรรคต่าง ๆ ควรต้องเข้าใจจิตวิทยาการปกครอง และยังสามารถกระตุ้นเตือนเจ้าหน้าที่ในพิพิธภัณฑน์ให้มีความกระตือรือร้นในการทำงานมากขึ้น เช่น ให้ความสุขกับการทำงาน ได้แก่ เงินเดือน การให้อำนาจตามหน้าที่ และการให้ความมั่นคงและสวัสดิการ ซึ่งความพึงพอใจในงานและขวัญในการทำงานเป็นผลมาจากบรรยากาศในองค์การ ซึ่งจะมีผลในการช่วยกระจายทัศนคติอันนิยมชมชอบและความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่ทุกระดับด้วย ประการต่อมาคือ คุณธรรมของการเป็นผู้นำ และสุดท้ายคือ การสั่งการ โดยต้องมีการประเมินกำลังภายในของตนเอง ประเมินกำลังของผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา และการประเมินสถานการณ์

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, น. 312-314.

การที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงในกิจการพิพิธภัณฑสถานได้นั้น ขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงของเจ้าหน้าที่ เพราะเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานที่มีอำนาจและพลังที่สามารถผลักดันให้ทิศทางของพิพิธภัณฑสถานเคลื่อนไหวไปในทางที่ต้องการ พิพิธภัณฑสถานแต่ละแห่งจะมีการเคลื่อนไหวมากน้อยเพียงไรนั้น ขึ้นอยู่กับบทบาทของภัณฑารักษ์และผู้อำนวยการ ตลอดจนกลุ่มเจ้าหน้าที่ ความคิด วัตถุประสงค์ การดำเนินงาน การบริการ และสภาพแวดล้อมเป็นส่วนสำคัญที่สุดที่ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น บุคคลที่เป็นหัวใจของการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ ผู้อำนวยการของพิพิธภัณฑสถานนั้น ๆ เพราะเป็นผู้มีอำนาจและผู้นำในองค์กร

การวางแผนงานพิพิธภัณฑสถานควรได้คำนึงถึงเวลา ประสิทธิภาพของเจ้าหน้าที่ และอุปสรรคของงานให้รอบคอบว่า งานไหนควรมีระยะเวลาการเตรียมงานยาวนานเพียงไร และอยู่ในระยะไหน โครงการและแผนงานต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑสถานนั้นควรเป็นเรื่องที่ปฏิบัติได้อย่างแท้จริง และไม่เป็นอุดมคติยากแก่การปฏิบัติจนเกินไป หรือปฏิบัติไม่ได้เลย เพราะเกินกำลังงบประมาณและกำลังคน เป็นต้น

การจัดรูปแบบองค์กรนั้น สามารถควบคุมการปฏิบัติงานให้เป็นระเบียบและแบ่งงานได้ถูกต้อง คือ ถูกคน ถูกงาน สิ่งเหล่านี้จำเป็นมากสำหรับพิพิธภัณฑสถานทุกแห่ง การจัดสายงานจะทำให้ควบคุมภารกิจด้านต่าง ๆ ให้อยู่ในเป้าหมายเดียวกัน เพื่อสนับสนุนกิจการบรรลุวัตถุประสงค์และมีประสิทธิผล

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้ยังมีไม่มาก แบ่งออกเป็นงานวิจัยทางด้านคติชนวิทยา ด้านพิพิธภัณฑสถานและด้านการบริหารจัดการ หรือที่เกี่ยวข้องกับสถาบันทักษิณคดีศึกษา ซึ่งผู้วิจัยจะยกเพียงบางตัวอย่างที่เกี่ยวข้องและมีลักษณะคล้ายกัน ทั้งรูปแบบและแนวคิดในการวิจัยมีส่วนสำคัญต่อการศึกษาค้นคว้าและสามารถพัฒนาการวิจัยในลำดับต่อไป

งานวิจัยของธีรศักดิ์ วิเศษชัยสุนทรณ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต(วัฒนธรรมศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล ศึกษาเรื่องบทบาทของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติต่อการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในระดับมัธยมศึกษา กรณีศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร สรุปความได้ดังนี้ หน้าที่ด้านการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร ไม่ได้มีบทบาทในการเรียนการสอนระดับมัธยมศึกษาทั้งที่ผู้บริหารให้ความสำคัญมาก มีปัจจัยเรื่องแนวคิดที่ยังไม่ให้ความสำคัญระดับการศึกษาไม่เท่า

เทียมกัน ยังไม่ให้ความสนใจเรื่องการสื่อสารระหว่างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกับโรงเรียน ไม่ได้เป็นแหล่งข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ครูจะจำเนื้อหาไปสอน

มีปัญหาด้านการเดินทางของนักเรียนที่จะเข้าชมเพื่อประกอบบทเรียน มีปัญหาเรื่องทัศนคติระหว่างหน่วยงานหรือครูผู้สอนต่อเจ้าหน้าที่ และครูไม่สามารถหาข้อมูลเรื่องของท้องถิ่นจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมาเขียนตำรา ทำให้ครูบางท่านไม่แนะนำให้นักเรียนมาหาข้อมูล⁶²

งานวิจัยของจักรฤทธิ์ อุทโย ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต(วัฒนธรรมศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล ศึกษาเรื่องบทวิเคราะห์พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2417-2477 จากเอกสารกองจดหมายเหตุแห่งชาติ สรุปความดังนี้ ในประเทศไทยพิพิธภัณฑ์ที่มีการพัฒนาที่สำคัญอยู่ 3 ประเภท คือ พัฒนาการด้านกิจการของพิพิธภัณฑ์ ไม่ว่าจะเป็นบุคลากร อาคาร สถานที่ งบประมาณ การรักษาความปลอดภัย วัตถุและการจัดแสดง พัฒนาการด้านความหมายและสถานภาพของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการเมืองและสังคม พัฒนาการด้านภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑ์

นอกจากนี้การศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ยังเห็นถึงชนชั้นผู้นำของสยามที่มีบทบาทเกี่ยวกับกิจการพิพิธภัณฑ์ โดยที่มีจุดเริ่มต้นจากการสะสมส่วนบุคคลจนกระทั่งพัฒนาเป็นหน่วยงานภาครัฐและพัฒนาเป็นลำดับจนเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ⁶³

งานวิจัยของอัมรินทร์ สันตินิยมภักดี ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต(ไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยทักษิณ ศึกษาเรื่องบทบาทและผลกระทบจากบทบาทด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคใต้ของสถาบันทักษิณคดีศึกษา สรุปความได้ว่า บทบาทด้านการเก็บรวบรวมและจัดระบบ ข้อมูลได้ข้อมูลที่มามีคุณภาพ นำข้อมูลมาจัดระบบจำแนกประเภทและหมวดหมู่ ทำทะเบียนวัตถุ บทบาทด้านการจัดพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา จัดแสดงข้อมูลประเภทวัตถุของจริง แยกจัดเป็นห้องตามกลุ่มข้อมูล บทบาทด้านการส่งเสริมเผยแพร่ ดำเนินงานเผยแพร่ผ่านการจัดประชุมสัมมนา การจัดนิทรรศการ การผลิตสื่อต่าง ๆ บทบาทด้านการวิจัย

⁶² ธีรศักดิ์ วิเศษชัยนุสรณ์, “พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในระดับมัธยมศึกษา กรณีศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2538).

⁶³ จักรฤทธิ์ อุทโย, “บทวิเคราะห์พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2417-2477 จากเอกสารกองจดหมายเหตุแห่งชาติ,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2538).

ศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมภาคใต้ บทบาทด้านการให้บริการข้อมูล ให้บริการข้อมูลแก่ผู้สนใจทั่วไป

นอกจากนั้นยังเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมภาคใต้ สนับสนุนให้มีการวิจัยทางศิลปวัฒนธรรม อนุรักษ์ ส่งเสริม พัฒนาวัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นแบบอย่างของการดำเนินการแก่หน่วยงานอื่นและเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม⁶⁴

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องของทางการศึกษาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ได้แก่ งานวิจัยของชาญวิทย์ ตีระประเสริฐ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต(วัฒนธรรมศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล ศึกษาเรื่องพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน การแสดงทางวัฒนธรรม และกระบวนการรื้อฟื้นความเป็นไทยเบ็ง สรุปความได้ดังนี้ การศึกษากระบวนการรื้อฟื้นวัฒนธรรมในบ้านโคกสูง ผ่านการจัดทำพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านและกิจกรรมทางวัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเนื่องจากเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์

บ้านโคกสูง เป็นชุมชนไทยเบ็งแห่งหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนป่าสัก และมีนักวิชาการเข้ามาศึกษา และมีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง อันส่งผลในเวลาต่อมาให้ชาวบ้านในโคกสูงได้เกิดมีความตระหนักในความเป็นไทยเบ็งของตน ชาวบ้านเล็กที่จะสร้างพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทยเบ็ง โคกสูง ในกระบวนการรื้อฟื้นวัฒนธรรมไทยเบ็ง แม้ในปัจจุบันพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทยเบ็ง โคกสูง จะได้กลายเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยเบ็งที่โดดเด่นในบ้านโคกสูง หากแต่พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ก็ยังคงต้องประสบกับปัญหาต่าง ๆ อย่างไม่รู้จบ การได้รับความนิยมนั้นมาของกิจกรรมทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแสดงเพลงพื้นบ้าน ก็ได้กลายเป็นทางเลือกหนึ่งที่ชาวบ้านใช้ในการแสดงและต่อรองความเป็นไทยเบ็ง รวมทั้งยังกลายเป็นอีกหนทางหนึ่งในการดำรงกระบวนการรื้อฟื้นวัฒนธรรม ท่ามกลางบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้ความเป็นไทยเบ็งที่เคยแสดงออกด้วยพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านได้ก้าวข้ามมาสู่การแสดงความเป็นไทยเบ็งในปฏิบัติการของการแสดงในสถานการณ์ที่แตกต่างหลากหลายกันไป⁶⁵

⁶⁴ อัมรินทร์ สันตินิยมภักดี, “ศึกษาเรื่องบทบาทและผลกระทบจากบทบาทด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคใต้ของสถาบันทักษิณคดีศึกษา,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2544).

⁶⁵ ชาญวิทย์ ตีระประเสริฐ, “พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน การแสดงทางวัฒนธรรม และกระบวนการรื้อฟื้นความเป็นไทยเบ็ง,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2547).

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติได้แก่ งานวิจัยของจีแห่ง ปิยะกาญจน์และคณะ ศึกษาเรื่องการจัดการด้านการออกแบบพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เป็นการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาความจำกัดในเรื่องการออกแบบ เงื่อนไขการออกแบบ และข้อมูลเกี่ยวกับความก้าวหน้าในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ในระดับที่เป็นสากล โดยกำหนดขอบเขตการศึกษา อาคารพิพิธภัณฑ์ในประเทศและต่างประเทศ เปรียบเทียบเพื่อให้ได้แนวทางในการออกแบบ พิพิธภัณฑ์ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนารูปแบบอาคารพิพิธภัณฑ์ของไทยในอนาคต ก่อประโยชน์ต่อการวางแผนจัดแสดง การกำหนดงบประมาณการก่อสร้าง ลดขั้นตอนในการออกแบบ ผลการวิจัยพบว่า อาคารพิพิธภัณฑ์มี 2 ประเภทคือ ใช้อาคารโบราณสถานเป็นที่ทำการ 13 แห่ง อาคารออกแบบใหม่ 28 แห่ง ตั้งอยู่ใจกลางเมือง 21 แห่ง ชานเมือง 10 แห่ง นอกเมือง 10 แห่ง ส่วนมากระบบสาธารณูปโภคไม่เพียงพอ ขนาดพื้นที่ใช้สอยของคลังเก็บวัตถุไม่เพียงพอ ทุกพิพิธภัณฑ์มีปัญหาเรื่องแสงสว่าง นอกจากนี้ยังประสบปัญหาเรื่องงบประมาณในการก่อสร้าง ระยะเวลาดำเนินการจัดแสดง การรวบรวมและวิเคราะห์วัตถุเพื่อจัดแสดง⁶⁶

งานวิจัยดังกล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาทั้งเอกสารและการเก็บข้อมูลภาคสนาม จากงานวิจัยพอสรุปได้ว่า บทบาทของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ส่วนใหญ่ไม่ได้มีบทบาทต่อการเรียนการสอนระดับมัธยมศึกษาของโรงเรียนในต่างจังหวัด ขาดการสื่อสารระหว่างพิพิธภัณฑ์กับโรงเรียน นอกจากนั้นการเดินทางก็เป็นอุปสรรค ส่วนการศึกษาพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งก็กระทำเพียงศึกษาเอกสาร พิพิธภัณฑ์ส่วนใหญ่ที่มีการศึกษาจะจัดตั้งโดยรัฐมีกระบวนการคล้ายกัน

ผู้วิจัยเห็นว่ายังไม่มีการศึกษาพัฒนาการการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เป็นพิพิธภัณฑ์ขนาดกลาง และรูปแบบการดำเนินการของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นโดยทั่วไปจะเป็นองค์กรเล็กๆ ในลักษณะครอบครัวหรือชุมชน ไม่ได้มีระบบราชการเข้าไปเกี่ยวข้อง การศึกษาพัฒนาการพิพิธภัณฑ์ที่มีเป็นการศึกษาเอกสาร สามารถประยุกต์ใช้ในการวิจัยเกี่ยวกับเอกสารขั้นต้นได้ เพียงแต่เอกสารในการวิจัยครั้งนี้มาจากหลายแหล่งจึงมีความคลาดเคลื่อนอยู่บ้าง ในส่วนของการออกแบบอาคารพิพิธภัณฑ์ ผู้วิจัยนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาเอกสารและเก็บข้อมูลรวมทั้งวิเคราะห์การออกแบบ

⁶⁶ จีแห่ง ปิยะกาญจน์ และคณะ, โครงการวิจัยเรื่อง การจัดการด้านการออกแบบพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2547).

นอกจากนี้ลักษณะเฉพาะของพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยาน่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง การวิจัยจะได้ทราบข้อมูลเพิ่มขึ้น ทั้งรูปแบบการจัดแสดงที่สะท้อนความเป็นท้องถิ่นแต่บูรณาการให้ร่วมสมัย การก่อสร้างอาคารที่ใช้ความต่างระดับของพื้นที่มาเป็นจุดเด่นในการนำเสนอ และวิธีการรวบรวมข้อมูลที่ใช้แนวทางคติชนวิทยา ซึ่งมีลักษณะพิเศษต่างจากทางโบราณคดี แต่ยังคงให้ความสำคัญกับข้อมูลทางโบราณคดีและเชื้อประโยชน์แก่กัน และการบริหารจัดการ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นโดยหน่วยงานของรัฐ